

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИНА АКАДЕМІЯ»

Центр заочного та дистанційного навчання

Кафедра психології

**Кваліфікаційна робота –
магістерський дослідницький проект**

053 «Психологія»

на тему:

**РИГІДНІСТЬ МИСЛЕННЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПОЧУТТЯ
СПРАВЕДЛИВОСТІ**

Виконала: здобувач 2 курсу, групи 1,
галузь знань: 05 «соціальні та поведінкові науки»
спеціальність 053 «Психологія»

І.В. Жосан

Керівник: к. психол. н., доцент Т.П. Рєпнова

Рецензент: к. пед. н., доцент Р.С. Гурін

Одеса – 2024

АНОТАЦІЯ

Жосан І.В. «Ригідність мислення та її вплив на почуття справедливості».

Кваліфікаційна робота – магістерський дослідницький проект на здобуття освітньо-кваліфікаційного ступеня – магістр за спеціальністю – 053 «Психологія». Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2024.

Кваліфікаційна робота присвячена проблемі впливу ригідності мислення на почуття справедливості. Показано, що ригідність мислення як особистісна риса впливає на формування та відчуття справедливості.

Здійснено емпіричне дослідження ригідності мислення як важливої особистісної характеристики та соціально-психологічного феномену - почуття справедливості.

У роботі надано характеристику програми емпіричного дослідження, описано процедуру дослідження. Обрані методи емпіричного дослідження охарактеризовано та обгрунтовано.

Здійснено аналіз та інтерпретацію результатів емпіричного дослідження впливу ригідності мислення на почуття справедливості.

Зважаючи на одержані результати, надано практичні рекомендації щодо подолання ригідності мислення.

Ключові слова: гнучкість, мислення, почуття, ригідність, справедливість, цінності.

ABSTRACT

Zhosan I.V. 'The rigidity of thinking and its impact on the on the sense of justice'.

Qualification work - master's research project for obtaining an educational qualification degree - master's degree in speciality - 053 'Psychology'. National University 'Odesa Law Academy', Odesa, 2024.

The qualification work is devoted to the problem of the influence of thinking rigidity on the sense of justice. It is shown that rigidity of thinking as a personality trait affects the formation and sense of justice.

An empirical study of thinking rigidity as an important personal characteristic and socio-psychological phenomenon - the sense of justice - is carried out.

The paper describes the empirical research programme and the research procedure. The selected methods of empirical research are characterised and substantiated.

The results of the empirical study of the impact of thinking rigidity on the sense of justice are analysed and interpreted.

Given the results, practical recommendations on how to overcome the rigidity of thinking are provided.

Keywords: flexibility, thinking, feelings, rigidity, justice, values.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЧУТТЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ З РИГІДНІСТЮ МИСЛЕННЯ...	18
1.1. Загальна характеристика програми емпіричного дослідження.....	18
1.2. Опис процедури дослідження. Характеристика вибірки.....	21
1.3. Обґрунтування методичних підходів, методів та методик дослідження.....	23
РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РИГІДНОСТІ МИСЛЕННЯ ТА ЇЇ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК З ПОЧУТТЯМ СПРАВЕДЛИВОСТІ.....	27
2.1. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження впливу ригідності мислення на почуття справедливості.....	27
2.2. Практичні рекомендації щодо подолання ригідності мислення	36
ВИСНОВКИ.....	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	40
ДОДАТКИ.....	45

ВСТУП

Актуальність теми. В сучасному суспільстві постійно відбуваються процеси економічних, політичних та соціальних перетворень, що вимагає від людини високого рівня адаптивності.

Здатність швидко адаптуватись до нових реалій, орієнтуватися в складних життєвих ситуаціях, вимагає вмінь осмисленого пізнання інформації.

Механізм пізнання, що породжує нові знання та сприяє вирішенню певного завдання, є процесом мислення.

Саме мислення дозволяє встановлювати зв'язки й відношення між предметами та явищами.

Негативною якістю мислення, що полягає у його стереотипності та догматизмі, невмінні пристосовуватись та приймати нетипові рішення, є **ригідність мислення**.

У психологічній науці ригідність позначає рису особистості, яка впливає на пізнавальні процеси (зокрема, мислення та мову) та визначає спосіб вирішення поставлених завдань.

Така сутнісна ознака особистості виражається у її негнучкості, тобто нездатності вчасно й відповідно до ситуації змінювати власну поведінку.

Тому ригідність мислення призводить до труднощів у соціальній взаємодії.

Психічну ригідність найчастіше розглядають як: індивідуальну властивість; характеристику поведінки; елемент підструктур особистості; чинник розвитку посттравматичного стресового розладу; явище, що посилює негативний вплив психотравмуючих ситуації на психіку людини; рису патопсихологічної особистості [30].

Вчені виділяють три основні види ригідності – когнітивну, афективну та мотиваційну.

Когнітивна ригідність - це властивість, пов'язана із пізнавальними процесами, зокрема із мисленням. У свою чергу, мислення невіддільне від особистості і відбувається в процесі виконання нею певних завдань.

Тому, така особистість характеризується нездатністю до пошуку нових способів вирішення задач, ригідна людина дотримується наперед визначеного плану дій.

В умовах сьогодення така нездатність істотно заважатиме при вирішенні важливих, складних завдань.

З чималими труднощами при ригідності особистість також встановлює соціальні контакти та знаходить спільну мову з іншими людьми.

Людина, якій притаманна афективна ригідність характеризується застряганням в тих чи інших емоціях.

Мотиваційна ригідність заважає самореалізації, розвитку особистості.

Рівень ригідності, що виявляється суб'єктом, зумовлений взаємодією його особистісних властивостей із характером середовища, включаючи ступінь складності поставленого завдання, його привабливість, наявність небезпеки, монотонність стимуляції та ін.» [34, с. 429].

Таким чином, особистісна ригідність у всіх трьох аспектах характеризується інертністю, нездатністю змінювати намічений план дій, відсутністю адекватної емоційної реакції, неспроможністю особистості вмотивовано діяти відповідно до своєї системи цінностей.

Особистісна ригідність мислення являє собою стійку властивість, що характеризує нездатність людини до зміни наміченої програми в умовах, які об'єктивно вимагають її перебудови.

Характерними показниками ригідності мислення є інертність, негнучкість мислення, нездатність перемкнутися на новий спосіб розв'язання завдання, інертність фіксованої установки, повільний перехід від одного стереотипного способу дій до іншого, нешвидка зміна рівня домагань. Ригідних людей характеризують такі прояви: підозріливість, очікування несприятливих подій, тривога, страх відторгнення від мікросоціального оточення [19].

В. Чугуївська зазначає наступні характерні риси ригідної особистості -
- схильність до упертості, їх складно в чомусь переконати, вони будуть стояти на своєму;

- звички з ними назавжди: підірвати створену роками систему їх звичок нереально, вони зберігають їм вірність;

- мають високий ступінь вразливості, щось нове і незвичне викликає у них бурю емоцій;

- схильні до навіювань, навіть занадто, така сугестивність небезпечна;

- не можуть виправляти свої помилки, не здатні до їх аналізу.

Ригідність - це не завжди погано: якщо людина має помірну «дозу» її, це допоможе йому в відстоюванні своїх пріоритетів. [42].

О. Думбрава розглядала ригідність у взаємозв'язку з негативними психічними станами, дійшла висновку про те, що -

- психічна ригідність проявляється у вигляді фіксованих стратегій поведінки та охоплює всі сфери життєдіяльності особистості;

- психічна ригідність поглинає ціннісну сферу особистості та не дозволяє бути відкритим до нового досвіду, сприймати щось нове як цінність;

- психічна ригідність тісно пов'язана із станом фрустрації, оскільки особистість не має здатності адаптуватися до змінних умов життєдіяльності;

- психічна ригідність завжди поруч із такими станами, як тривога, страх, стрес;

- психічна ригідність є однією із причин неефективної взаємодії із соціальним оточенням;

- психічна ригідність може бути проявом однієї із форм розладу психіки [7, с.28].

Особистісна ригідність є важливою системоутворюючою властивістю особистості, що може виконувати і позитивну роль в розвитку особистості, оскільки підтримує рівновагу, стабільність та постійність психічного складу особистості, а може виступати своєрідною перешкодою до необхідних особистісних трансформацій у змінюваних зовнішніх обставинах, бути психологічним бар'єром до прояву гнучкості, мобільності, пластичності в різних сферах життєдіяльності людини [24].

Отже, вияви ригідності впливають на соціальний статус особистості, її професійне становлення, на здатність до домінування чи підпорядкування у соціальному середовищі.

Також, варто зазначити, що ригідні люди прив'язані до своїх стереотипів, що заважає їм сприймати нові віяння і знання. Зміна себе є для них важким кроком: стати іншим, поміняти ідеї, думки і погляди - буде каторжною працею. Негнучкість мислення пояснюється засвоєнням нового не за допомогою власних почуттів і досвіду, а за допомогою авторитетної думки.

Отже, ригідність - це неможливість і нездатність людини змінюватися, гнучко реагувати на життєві обставини, які спонтанно змінюються.

Ще одним важливим фактором у врегулюванні міжособистісних відносин, рушієм для активностей та потужним чинником відповідних реакцій особистості, є *почуття справедливості*.

Справедливість здавна була об'єктом дослідження багатьох галузей наукового знання.

Початок дослідження справедливості сягає донаукового часу – періоду філософських вчень.

На рівні соціуму справедливість визначається як суспільна цінність, яка регулює дії людей у відповідності до загальновизнаних норм, задає вектор їх активності, виступає механізмом гармонізації стосунків. [15].

Етимологічно термін «справедливість» походить від слов'янського «правий», споріднена зі словами «правда», «справді», «справжній», «управляти» та ін. [8, с. 382].

В сучасній українській мові справедливість має багато значень. Зміст, який вносять люди у це поняття, різний. По-перше, воно тлумачиться як властивість особистості, наявність якої дозволяє діяти на підставі об'єктивних фактів. По-друге, справедливість визначається як неупереджене ставлення до кого-, чого-небудь. По-третє, це процес, що пов'язаний з людськими взаєминами, діями, вчинками, які відповідають морально-етичним і правовим нормам суспільства [6].

Філософи роздумували над проблематикою щодо рівного розподілу благ між людьми, відповідальності за вчинені дії та винагороди за добрі вчинки.

Водночас, у кожному періоді історичного розвитку суспільства змінювався ракурс досліджень цієї категорії.

Так, у філософії Давнього світу відстоювалася ідея соціальної природи справедливості й одночасно її приналежності до категорій морального зразка. Мислителі Середньовіччя розглядали справедливість як моральну категорію, але при поясненні її сутнісних ознак не виходили за рамки християнської моралі. У філософії Нового часу при висвітленні справедливості акценти зміщувалися переважно на її соціальну природу. Підкреслювалася функція регулювання взаємин у суспільстві. Водночас співставлення з морально-соціальними категоріями рівності, братерства, обов'язку, волі, совісті стверджувало необхідність її розуміння як поняття моральної свідомості. Сучасна філософська думка визначає справедливість як принцип, згідно якого відбувається врегулювання стосунків між людьми при розподілі особистих і соціальних благ. [11].

Справедливість є однією з найважливіших категорій для забезпечення рівності.

Справедливість як цінність, що виявляє себе на рівні мотиву, спонуки, свідчить про зрілість особистості, чіткість її позиції. Рівень цінності справедливості як мотиваційної структури особистості забезпечує прагнення людини визначати характер та спрямованість своїх учинків у звичних ситуаціях відповідно до тих внутрішніх суб'єктивних сенсів, якими вона наділяє діючі моральні норми. Людина оцінює конкретні вчинки (свої та оточення) як прийнятні чи неприйнятні по відношенню до системи ціннісних норм, суб'єктивно виправдовує чи засуджує – з погляду їх екзистенційної виправданості. Подібна позиція є суб'єктною, а тому адаптивною, бо має можливість урахувувати специфіку ситуації, здійснювати свідомий вибір у ній [32].

Саме завдяки справедливості врегульовуються будь-які міжособистісні взаємини.

Почуття справедливості є моральною категорією, проявом моральної свідомості, є внутрішнім чинником для активності, особливостей встановлення соціальних зв'язків.

Справедливість – це процес досягнення людиною всезагальної істини, результатом якого є її моральні вияви; це етична чеснота людини, що в соціальних взаємодіях виявляється в процесах добродійного ставлення до інших, у створенні умов для реалізації їх здібностей; це соціальне почуття, що нівелює егоїстичні тенденції особистості та спонукає діяти в інтересах людей, зокрема, правильно розподіляти між ними заслужені винагороди і покарання за результати їх діяльності [16, 17].

Справедливість є моральною чеснотою людини, обов'язковою умовою її морального існування. Завдяки справедливості людина усвідомлює, за що вона отримує заслужену винагороду чи покарання. У процесі справедливого ставлення до іншої людини утверджується її цінність, що відкриває можливості для особистісного розвитку та реалізації потенційних можливостей [10, 12].

Сприйняття справедливості засновується на об'єктивних або суб'єктивних факторах залежно від ситуації та відбувається на підставі його вроджених та набутих рис, особливостей взаємодії з середовищем, властивостей власного сприймання, які також залежать від досвіду, цінностей, впливу інших людей. У разі суб'єктивного сприймання рушійними силами можуть бути: особистісні якості, установки, досвід, світогляд, тощо. Варто зазначити, що пошук кращого для себе укладений в інстинкті самозбереження та проявляється у конкуренції. Почуття справедливості допомагає індивіду у самореалізації. [21].

В. Бучко вважає, що сприймання справедливості може бути як умовно об'єктивним, тобто відповідати дійсності, так і суб'єктивним. Причинами виникнення об'єктивної несправедливості можуть бути: непропорційний розподіл благ і привілеїв; відсутність чітких критеріїв розподілу; перешкоди

в реалізації законних прав та інтересів; відсутність синхронізації норм з суспільними відносинами у часі; дискримінація; вибіркова відповідальність за порушення або невиконання обов'язків; відсутність дій щодо відновлення об'єктивної несправедливості [5].

Причини виникнення суб'єктивної несправедливості: заздрість; розшарування суб'єктів за різними ознаками; завищений рівень домагань та наявність об'єктивної неможливості їх досягти; занижений рівень домагань та незадоволення потреб; відсутність балансу між емоційно-вольовою, когнітивною та мотиваційною сферами людини як системи стримувань та протигаг; незрозумілі/неприємні норми, цінності, зобов'язання [5].

Отже, об'єктивні та суб'єктивні причини виникнення несправедливості викликають поведінку на її відновлення, впливаючи на когнітивні, емоційні та поведінкові реакції людини. Існує думка, що поведінкові реакції – це частини єдиного процесу оцінки ситуації як справедливої або несправедливої [5].

Сприйняття справедливості розглядають також з позиції стратегії до її відновлення – активної чи пасивної.

Так, до активних стратегій відновлення справедливості належить бажання встановити істину, відшкодувати збитки, покарати винних за допомогою вжиття певних дій.

Пасивна стратегія передбачає відновлення справедливості за допомогою бездіяльного очікування, наприклад, збігу обставин, долі, випадку тощо.

Сприйняття справедливості відбувається за двома напрямками – справедливо для мене та справедливо для інших.

Особистість, спираючись на власне світосприйняття, оцінює співвідношення отриманої власної винагороди за докладені зусилля та міру винагороди, що отримали інші, докладаючи подібні зусилля. [23].

Якщо ці значення значно розходяться, тоді виникає внутрішній конфлікт.

Почуття справедливості можна також розглядати з позиції переживання несправедливості, яке має глибинну природу, може травмувати і навіть призвести до руйнівних наслідків у формуванні цілісної особистості [21].

Більш тяжко проходить переживання несправедливості у стосунках, через загострене відчуття нестачі у визнанні своєї гідності, поваги до себе, тощо. Переживання несправедливості може стати травмою для індивіда за декількох причин: відсутність визнання власної значущості; відчуження неухважності до себе. Постійне ж перебування у ситуації несправедливості призводить до малопродуктивних копінгів: агресії, заздрощів, ревності, жадібності тощо. Найголовнішим є те, що наносить травму не ситуація чи подія, а сам факт порушення справедливості [28].

Стан справедливості зазвичай сприймається як норма, тоді як при очевидній несправедливості, люди як правило реагують негативно – відчувають гнів, страх, образу, підозріливість, ненависть або заздрість.

Такі переживання формують відповідні думки та поведінку людини.

Саме вони є чинниками почуття справедливості.

Почуття справедливості проявляється справедливими діями, справедливими вчинками та справедливою поведінкою людини.

Отже, справедливість є моральною цінністю, яка формує моральні прояви людини згідно загальнолюдських норм.

Таким чином, справедливість є однією з невід'ємних потреб та цінностей особистості, необхідною для власної реалізації.

Суб'єктивне сприйняття особистістю справедливості відбувається через призму її особистісних якостей, світогляду та досвіду, що визначає її поведінку.

Спосіб мислення та почуття тісно пов'язані між собою, вони є взаємодоповнюючими явищами та невіддільними один від одного.

За такого, спосіб мислення впливає на почуття людини, а тому, ригідність мислення відображається і на можливості сприйняття особистістю справедливості.

Утім, аналіз наукової літератури показав, що ригідність мислення не досліджувалась у взаємозв'язку з почуттям справедливості. Саме це зумовлює актуальність даної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Ригідність мислення походить від латинського «rigiditas» та означає інертність, нерухомість, нечутливість до змін середовища та певну стереотипність мислення [31].

В сучасній науковій психологічній літературі ригідність мислення розглядається такими вченими як: С. Аносенкова, Є. Балабушка, Л. Балецька, Д. Джексон, Р. Кеттелл, З. Кіреєва, Л. Котляр, Д. Креч, А. Лазурський, В. Ланкес, А. Лачінз, І. Мазоха, О. Мельничук, С. Мессік, Н. Михальчук, І. Ніколаєва, К. Папагеоргиу, Б. Питчер, О. Пісоцький, Л. П'янківська, К. Роджерс, Р. Розенхек, М. Рокич, К. Соллі, С. Стесі, А. Уеллс, А. Фонтана, Д. Шаріпова, В. Юрченко та інші.

Переважна більшість вчених відносить ригідність мислення до негативних рис особистості.

Так, К. Папагеоргіу, А. Уеллс, вказують, що ригідність виражається у підозрілості, з проявами тривожності, страху, соціальної ізоляваності [40].

У своїх експериментальних дослідженнях зарубіжні вчені Д. Б. Питчер і С. Стесі, Д. Джексон, С. Мессік і К. Соллі встановили взаємозв'язок ригідності мислення з прагненням до підпорядкування, а не до керівництва.

Р. Кеттелл зазначає про те, що особи з високою когнітивною ригідністю є недостатньо самостійними, але проявляють пунктуальність і старанність.

Д. Креч та М. Рокич відносять до характерних рис ригідних особистостей догматизм, авторитаризм, націоналізм тощо.

Згідно дослідження І. Ніколаєвої [27, 28] психічна ригідність трактується, насамперед, із стереотипністю мислення та проявляється шаблонною поведінкою, пізнавальними установками, організацією особистості в цілому.

К. Роджерс зазначає, що вияви ригідності блокують здатність особистості адаптуватися до життя.

Л. П'янківська [30] визначає психічну ригідність як базову властивість особистості, зацикленість людини на непродуктивних поведінкових стратегіях у нових умовах життя, що негативно впливає на встановлення емоційного балансу.

На відміну від зазначених вище дослідників, В. Ланкес вважає ригідність позитивною рисою, якщо вона проявляється стійкістю перед труднощами, вірністю та сумлінністю [26].

Також ригідність розглядали у взаємозв'язку з іншими явищами.

Так, А. Лачінз, А. Лазурський, К. Роджерс вказують, що до ригідної поведінки особистості може призвести напруженість, тривожність, фрустрація, спричинені важкими життєвими обставинами.

Є. Балабушка розглядала ригідність комбатантів під час адаптації до мирного життя, чим встановила, що така риса психіки є чинником посттравматичного стресового розладу[1].

У своєму дослідженні В. Юрченко, встановив взаємозв'язок психічної ригідності особистості зі стресовими станами [1].

Л. Котляр розглядала ригідність мислення у контексті проблеми прокрастинації державних службовців та встановила, що ригідність мислення – це стійка властивість, що характеризує нездатність людини до зміни наміченої програми в умовах, які об'єктивно вимагають її перебудови та є предиктором прокрастинації виконання справ і прийняття рішень в управлінській діяльності [19].

О. Мельничук досліджувала ригідність мислення в контексті становлення професійного інтелекту та встановила, що особистісна ригідність як індивідуально-психологічна якість провокуватиме труднощі у становленні професійного інтелекту [25].

Р. Розенхек, А. Фонтана дійшли висновку про те, що довготривалий стрес посилює негнучкість мислення, а поведінка стає стереотипною. [39].[1; 40].

Д. Шаріпова під час дослідження психічної ригідності у спортсменів з кульової стрільби, встановила, що прояви ригідності збільшуються з віком респондентів. Крім того, авторка вважає, що ригідним особистостям притаманні тривожність, почуття вини, невпевненість у власних силах тощо [34; 35].

Низка вчених під час дослідження флексибільності, розглядали також і протилежну їй рису - ригідність мислення.

Л. Балецька, вказує, що когнітивна гнучкість визначає хід думок людини та пріоритетні цілі її діяльності, нехтуючи другорядними даними [4, с. 12].

Так, І. Мазоха, розглядаючи флексибільність встановила, що вона полягає у здатності суб'єкта у відповідь на зміну умов завдання або зовнішнього середовища чи то умов життєдіяльності змінювати існуючі пізнавальні установки, тоді як шаблонне мислення, відсутність уміння знаходити оригінальні шляхи виходу з ситуації, стереотипність накопиченого досвіду [22, с. 42].

С. Аносенкова і З. Кіреєва зазначають, що флексибільність відображає здатність особистості повною мірою змінити елемент або всю програму поведінки у відповідь на зміну зовнішніх обставин. Ригідність, навпаки, заважає людині своєчасно переключитися на іншу діяльність [2, с. 23].

Так, О. Пісоцький вказує, що суть когнітивної гнучкості полягає у схильності особистості «змінювати способи оперування інформацією у ситуації когнітивного конфлікту», тоді як при домінуванні ригідності спостерігається складність переходу від вербальних до сенсорно-перцептивних функцій мислення внаслідок їх мінімальної автоматизованості [29, с. 44].

Н. Михальчук та ін. дійшли висновку, що, за допомогою флексибільності особистість успішно опановує нові знання, когнітивна гнучкість сприяє їй ефективно взаємодіяти під час навчального процесу. При цьому ригідність негативно впливає на такі процеси. [1, с. 4].

Мета і завдання дослідження.

Метою даного дослідження є теоретико-емпіричне дослідження впливу ригідності мислення на почуття справедливості. Задля досягнення зазначеної мети необхідно виконати наступні **завдання**:

1. Провести теоретичний аналіз попередніх досліджень та основних наукових підходів щодо розуміння ригідності мислення та почуття справедливості;

- Розробити та апробувати програму емпіричного дослідження ригідності мислення та почуття справедливості;

- Описати процедуру дослідження з обґрунтуванням методичних підходів, методів та методик дослідження;

- Здійснити аналіз та інтерпретацію результатів емпіричного дослідження впливу ригідності мислення на почуття справедливості;

- Розробити практичні рекомендації щодо подолання ригідності мислення.

Об'єкт дослідження: ригідність мислення.

Предмет дослідження: вплив ригідності мислення на почуття справедливості.

Методи дослідження. Для реалізації поставлених завдань були використані наступні методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, систематизація наукової літератури з проблем ригідності мислення та щодо визначення поняття справедливості), емпіричні: (спостереження, тестування, анкетування), методи статистично-математичної обробки даних: здійснювалася за допомогою програми Microsoft Excel. Для обробки даних емпіричного дослідження використано кореляцію за Пірсоном та Спірменом. Для визначення довірливого інтервалу застосовувалось z-перетворення за критерієм Фішера.

Елементи наукової новизни. Наукова новизна полягає в тому, що вперше здійснено дослідження впливу ригідності мислення на почуття справедливості.

Практичне значення одержаних результатів полягає у наступному:

- Згідно результатів дослідження виявлено вплив ригідності мислення на почуття справедливості, що свідчить про доцільність проведеного дослідження за допомогою обраних методик, які можуть застосовуватись практичними психологами.

- Надані практичні рекомендації щодо подолання ригідності мислення, можуть бути використані у практичній діяльності психологів, а також під час викладання чи наукової діяльності.

Публікації автора за темою дослідження. Результати дослідження опубліковано у збірнику тез X Міжнародної науково-практичної конференції “PERSPECTIVES OF CONTEMPORARY SCIENCE: THEORY AND PRACTICE”, (м. Львів, 11-13.11.2024), тези «Ригідність мислення та почуття справедливості».

Структура та обсяг роботи. Магістерський дослідницький проект складається зі вступу, двох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел, що налічує 43 найменування, додатки загальним обсягом 40 сторінок. Основний зміст роботи викладений на сторінках з 12 по 40 і змістить 5 рисунків та 6 таблиць. Загальний обсяг роботи 84 сторінки.

РОЗДІЛ І. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЧУТТЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ З РИГІДНІСТЮ МИСЛЕННЯ

1.1. Загальна характеристика програми емпіричного дослідження

В умовах сучасного суспільства особливого значення набула основоположна цінність – справедливість.

Розуміння справедливості залежить від суб'єкта сприйняття, його способу мислення. Саме через власне бачення справедливості людина визначає свої погляди та поведінку.

Отже, від почуття справедливості залежить ефективність соціальних зв'язків.

Сприйняття справедливості відбувається також через почуття несправедливості, бажання та способу відновлення справедливості.

У той же час, здатність ефективно діяти в соціальному середовищі зумовлена індивідуальними особливостями особистості. Так, однією з причин неефективної взаємодії із соціальним оточенням є така особистісна риса - ригідність мислення.

Проблема ригідності мислення неодноразово розглядалась вітчизняними та зарубіжними науковцями.

Існує низка досліджень, присвяченим різним аспектам ригідності мислення, не розглядалось вказане явище у взаємозв'язку із почуттям справедливості.

Тому вказане дослідження спрямоване на виявлення впливу ригідності мислення на почуття справедливості.

Тема дослідження – вплив ригідності мислення на почуття справедливості.

Об'єктом дослідження є ригідність мислення.

Предмет дослідження – вплив ригідності мислення на почуття справедливості.

Мета дослідження – дослідити ригідність мислення та її вплив на почуття справедливості.

Для досягнення мети дослідження необхідно виконати наступні **завдання**:

- Виявити у досліджуваного тенденцію до стереотипного мислення та способів поведінки, притаманним при ригідності мислення, у разі наявності, визначити її рівень (середній або високий);
- Співставити результати досліджень за різними методиками по виявленню та встановленню рівня ригідності мислення;
- Визначити рівні психологічних чинників почуття справедливості - емпатійності, образливості, підозріливості;
- Зробити кореляційний аналіз за результатами проведених методик на визначення рівня ригідності мислення та чинників почуття справедливості;
- Розробити практичні рекомендації задля подолання ригідності мислення.

В процесі дослідження здійснити перевірку наступних **гіпотез** –

- 1) ригідність мислення впливає на почуття справедливості, а саме зменшує цінність справедливості;
- 2) ригідність мислення впливає на почуття справедливості, а саме збільшує цінність справедливості;
- 3) ригідність мислення не впливає на почуття справедливості, або вплив є мінімальним, незначним.

Відповідно до теми, мети та завдань дослідження використано наступні методики:

- 1) методика Г. Айзенка «Самооцінка психічних станів»,
- 2) методика «Посудини Лачинса»,
- 3) методика Еббінгауза «Словесний лабіринт»,
- 4) методика визначення EQ коефіцієнта емпатійності (авт. С. Барон-Коуен, С. Уілрайт),
- 5) методика А. Басса та А. Дарки на визначення показників та форм агресії,

6) методика дослідження соціально-психологічної адаптації К. Роджерса – Р. Даймонда,

7) тест-опитувальник К. Леонгарда, Г. Шмишека методика акцентуацій характеру та темпераменту особистості,

8) Методика «Типологія особистості та привабливе професійне середовище» за Д. Голландом.

1.2. Опис процедури дослідження. Характеристика вибірки

З метою виявлення впливу ригідності мислення на почуття справедливості було проведено емпіричне дослідження.

Основні етапи емпіричного дослідження:

1. Підбір та аналіз літературних джерел.

На даному етапі був проведений підбір, структурування, аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, систематизація наукової літератури з проблем ригідності мислення та щодо визначення поняття справедливості.

2. Побудова моделі дослідження.

На даному етапі був здійснений підбір психодіагностичних та обрано відповідні методики, критерії математичної обробки даних.

Для дослідження обрано такі методики: 1) методика Г. Айзенка «Самооцінка психічних станів», 2) методика «Посудини Лачинса», 3) методика Еббінгауза «Словесний лабіринт», 4) методика визначення EQ коефіцієнта емпатійності (авт. С. Барон-Коуен, С. Уілпрайт), 5) методика А. Басса та А. Дарки на визначення показників та форм агресії, 6) методика дослідження соціально-психологічної адаптації К. Роджерса – Р. Даймонда, 7) тест-опитувальник К. Леонгарда, Г. Шмишека методика акцентуацій характеру та темпераменту особистості, 8) Методика «Типологія особистості та привабливе професійне середовище» за Д. Голландом.

Також було обрано математичні методи обробки даних, а саме: методи обробки даних: кореляцію за Пірсоном та Спірменом. Для визначення довірливого інтервалу застосовувалось z-перетворення за критерієм Фішера. Для обробки даних емпіричного дослідження використано програму Microsoft Excel.

3. Організація та проведення дослідження.

Спочатку досліджуваним проведено короткий інструктаж, після чого респонденти отримали бланки з методиками та інструкцію до них. Бланки не підписувались у зв'язку з конфіденційністю.

На даному етапі відбулось безпосереднє проведення дослідження на вибірці респондентів.

4. Обробка результатів дослідження.

На даному етапі здійснено первинну обробку вихідних даних щодо кожного методу, компонування матеріалу, введення даних у таблиці та графічне представлення результатів.

Далі проведено розрахунки для знаходження кореляційних зв'язків між шкалами за допомогою критеріїв математичної обробки даних, отримані результати записувались у таблиці.

5. Інтерпретація отриманих результатів та їх оформлення.

На вказаному етапі були структуровані та інтерпретовані дані за кожною з обраних методик. Кожний статистично значимий показник інтерпретувався відповідно до опису шкал, наведених у використовуваних методах.

При обробці використовувалась кореляція за Пірсоном та Спірменом. Для визначення довірливого інтервалу застосовувалось z-перетворення за критерієм Фішера.

Підрахунки проводились за допомогою програми Microsoft Excel.

Вибірку дослідження склали 50 осіб, засуджених до обмеження або позбавлення волі, звільнених від відбування покарання з випробуванням, 38 чоловіків, з них 7 неповнолітніх, та 12 повнолітніх жінок.

Емпіричне дослідження проводилось на базі Подільського районного сектору № 4 Центру пробації в Одеській області.

1.3. Обґрунтування методичних підходів, методів та методик дослідження

Методика Г. Айзенка «Самооцінка психічних станів»

Бланк методики складається з 40 тверджень на кожне з яких потрібно обрати один з варіантів відповідей: «підходить», «не дуже підходить», «не підходить». Питання методики поділені на групи по 10 суджень, які досліджують певний стан, це відповідно - тривожність, фрустрація, агресивність, ригідність.

У даному дослідженні буде оцінюватись рівень прояву ригідності, а тому будуть аналізуватись відповіді на 31-40 судження.

За результатом методики можна визначити чи є ригідність та який її рівень – середній чи високий або ригідність відсутня.

Результат залежить від кількості набраних балів, чим більший бал, тим вищий прояв ригідності.

Від 0 до 7 балів – ригідності немає, 8-14 балів - середній рівень, 15-20 балів - сильно виражена ригідність, вам протипоказані зміна місця роботи, зміни в сім'ї.

Бланк та методика оцінювання у Додатку № 1.

Методика «Посудини Лачинса»

Методика складається з 10 задач, спрямованих на визначення характеру вироблення та ступеня чутливості досліджуваного до установки, особливостей фіксування установки і наявності гнучкості чи ригідності мислення.

Обробка результатів здійснюється шляхом зіставлення способів розв'язування досліджуваним експериментальних задач з можливими способами їх розв'язку.

Опис процедури методики у Додатку № 2.

Методика Еббінгауза «Словесний лабіринт»

Методика складається з 10 карток, які містять набір букв з прихованими в них словами, які потрібно знайти.

За допомогою цієї методики можна визначити рівень лабільності процесів мислення, що означає швидкість перебудови цих процесів при послідовному переході від рішення одного завдання до іншого. При наявності труднощів у переключенні з одного способу вирішення на інший, час, витрачений на вирішення завдань буде значно відрізнятися один від одного, що свідчить про наявність ригідності.

Опис методики в Додатку № 3.

Методика визначення EQ коефіцієнта емпатійності (авт. С. Барон-Коуен, С. Уілрайт)

Вказана методика застосовувалась з метою визначення рівня емпатійності, яка є складовою почуття справедливості, що виражається через ставлення людини до інших.

Методика складається з 60 тверджень та 4 варіанти відповідей – 1 – повністю погоджуюсь, 2 – скоріше погоджуюсь, 3- скоріше не погоджуюсь, 4 – не погоджуюсь.

За результатом проведеної методики можна встановити рівень емпатійності досліджуваного – низький рівень розвитку емпатійності, середній рівень розвитку емпатійності, високий рівень розвитку емпатійності.

Результати залежать від кількості набраних балів – чим вищий бал, тим вищий рівень емпатійності.

Так, 25-40 балів – низький рівень розвитку емпатійності, 41-56 – середній рівень емпатійності, 57 і вище – високий рівень емпатійності.

Опис процедури проведення методики у Додатку № 4.

Методика А. Басса та А. Дарки на визначення показників та форм агресії

Методика призначена для визначення показників та форм агресії, серед яких емпіричний інтерес представляє підозріливість та образливість, які є чинниками почуття справедливості.

Результати проведеного дослідження будуть оцінюватись за показниками №№ «6» та «7», а також визначатись рівень ворожості ($(\text{«6»} + \text{«7»}) : 2 =$), які мають значення для даного дослідження.

Індекс ворожості оцінювався як низький, якщо досліджуваний набрав до 25 балів, середній - 26-50 балів, високий рівень ворожості від 51 до 75 балів і надто високий рівень ворожості - 76 і більше балів.

Рівні зазначених показників доцільно співставити з результатами проведених методик на визначення рівня ригідності.

Текст методики міститься у Додатку № 5.

Методика дослідження соціально-психологічної адаптації К. Роджерса – Р. Даймонда

Методика налічує 101 твердження, на які можна відповісти балами – від 0 до 6, де 0 – «це мене зовсім не стосується», надалі зі збільшенням числа збільшується відношення судження відносно досліджуваного до шести – «це точно я».

За допомогою методики можна оцінити коефіцієнт адаптації, що є визначальною характеристикою особистості та його рівень вказує на наявність або відсутність ригідності.

Коефіцієнт адаптації підраховується шляхом ділення показника адаптивності на суму показників адаптивності та дезадаптивності, які множаться на 100%.

Опис процедури проведення методики знаходиться у Додатку № 6.

Тест-опитувальник К. Леонгарда Г. Шмишека, методика акцентуацій характеру та темпераменту особистості

Ще одним підходом до визначення наявності ригідності у досліджуваних є Тест-опитувальник К. Леонгарда, Г. Шмишека методика акцентуацій характеру та темпераменту особистості.

Опитувальник містить 88 запитань. На які можна відповісти «так» або «ні». За наданим ключем необхідно підрахувати бали за кожною шкалою та визначити тип акцентуацій особистості.

Показник, який становить до 12 балів свідчить про відсутність акцентуацій, від 12 до 18 – є тенденція, від 19 до 24 – належність до акцентуації.

Текст опитувальника у Додатку № 7.

Методика «Типологія особистості та привабливе професійне середовище» за Д. Голландом

Методика представляє собою тестування, згідно якого потрібно з пари професій обрати ту, яка більше подобається.

За допомогою методики можна визначити тип особистості, серед яких для даного дослідження представляє інтерес конвенціональний тип, який характеризується, зокрема, ригідністю.

За кожним типом можна набрати найбільше 14 балів.

Процедура проведення методики описана у додатку № 8.

РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РИГІДНОСТІ МИСЛЕННЯ ТА ЇЇ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК З ПОЧУТТЯМ СПРАВЕДЛИВОСТІ

2.1. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження впливу ригідності мислення на почуття справедливості

За результатами емпіричного дослідження встановлено, що більшість респондентів мають високий рівень ригідності.

Так, за результатами проведеної методики Г. Айзенка «Самооцінка психічних станів» здійснено аналіз 4 блоку дослідження (31-40), який розкриває сутність прояву ригідності.

Згідно проведеного аналізу встановлено, що у 38% сильно виражена ригідність, у 44% - середній рівень ригідності і лише 18% респондентів показали відсутність ригідності розподіл респондентів відображено у таблиці 3.1.1.

Таблиця 3.1.1.

Рівень ригідності	Кількість респондентів	Відсоткове співвідношення
Ригідності нема	9	18%
Середній рівень ригідності	22	44%
Ригідність сильно виражена	19	38%

Аналогічні результати отримано і за результатами ще двох методик на визначення рівня ригідності.

Так, за методикою «Посудини Лачинса» встановлено, що 56% досліджуваних не справились із завданням, 28% - частково впоралися із завданням, проте у них виявлено залежність до установки, та 16 %, які виконали завдання та мають слабку чутливість до установки. Розподіл показників на рисунку 3.1.1.

Рисунок 3.1.1.

Із завданням за методикою Еббінгауза «Словесний лабіринт» не впоралися 46% досліджуваних, 34 % виконали завдання із нерівномірністю часових показників, що свідчить про ригідність середнього рівня, 20 % - швидко й легко впоралися із завданням, тому у них ригідності немає. Розподіл показників на рисунку 3.1.2.

Рисунок 3.1.2.

Аналізуючи результати вказаних двох методик можна зробити висновок про те, що причинами невиконання завдань може бути не лише

особистісна ригідність, а й, наприклад, низький рівень інтелекту, рівень освіти, а також відсутність досвіду у виконанні подібних завдань.

Наступним підходом емпіричного дослідження, аналіз якого здійснено - це методика визначення EQ коефіцієнта емпатійності (авт. С. Барон-Коуен, С. Уілрайт). Дослідження показало, що рівень емпатійності у досліджуваних відносно середній, а саме - 12 % показали високий рівень емпатійності, 66% - середній рівень та 22% - низький рівень емпатійності. Розподіл результатів міститься у таблиці 3.1.2.

Таблиця 3.1.2.

Рівень емпатійності	Кількість респондентів	Відсоткове співвідношення
Низький рівень емпатійності	11	22%
Середній рівень емпатійності	33	66%
Високий рівень емпатійності	6	12%

За результатами проведеного дослідження - методики А. Басса та А. Дарки на визначення показників та форм агресії оцінено рівень ворожості («6»+«7»):2=) досліджуваних. Результати показали, що у більшості досліджуваних індекс ворожості становить від 51 до 75 балів - це 56%, 20% мають результат від 26 до 50 балів, 14% показали результат до 25 балів та 10% - від 76 балів. Такі показники визначено відповідно середній, низький, високий та надто високий рівень ворожості. Результати відображено у таблиці 3.1.3.

Таблиця 3.1.3.

Коефіцієнт ворожості	Кількість респондентів	Відсоткове співвідношення
Низький рівень ворожості (до 25 балів)	7	14%
Середній рівень ворожості (26-50 балів)	10	20%
Високий рівень ворожості (51-75 балів)	28	56%

Надто високий рівень ворожості (76 і більше балів)	5	10%
--	---	-----

За методикою дослідження соціально-психологічної адаптації К. Роджерса – Р. Даймонда визначено рівень соціальної адаптивності та встановлено, що коефіцієнт адаптації у досліджуваних здебільшого низький та середній, високий показник мають лише 16 % досліджуваних, тоді як 44 % та 40 % мають відповідно середній та низький коефіцієнт соціальної адаптивності, що свідчить про наявність у більшості респондентів когнітивної негнучкості. Результати дослідження зазначені у таблиці 3.1.4.

Таблиця 3.1.4.

Рівень соціальної адаптивності	Кількість респондентів	Відсоткове співвідношення
Низький рівень адаптації	20	40%
Середній рівень адаптації	22	44%
Високий рівень адаптації	8	16%

За тестом-опитувальником К. Леонгарда, Г. Шмишека методика акцентуацій характеру та темпераменту особистості встановлено, що більшість досліджуваних (52%) мають тенденцію до застрягаючого типу акцентуації, 24% відносяться до вказаного вище типу особистості, що характерно для ригідної особистості, та ще у 24% показник за вказаним типом акцентуації є низьким (до 12 балів), що свідить про відсутність у них вказаних акцентуацій. Дані записані у таблиці 3.1.5.

Таблиця 3.1.5.

Відношення до акцентуації застрягаючого типу	Кількість респондентів	Відсоткове співвідношення
Не відносяться до застрягаючого типу	12	24%

акцентуацій		
Мають тенденцію до застрягаючого типу акцентуації	26	52%
Застрягаючий тип особистості	12	24%

Так, проаналізувавши результати дослідження за методикою «Типологія особистості та привабливе професійне середовище» за Д. Голландом встановлено, що досліджувані за типом особистості за критерієм професійного спрямування розподілились рівномірно за кожним типом, а саме: 22% відносяться до реалістичного типу, 10% – до інтелектуального, ще 12% – до соціального, 24% - до конвенціонального, ще 18% – до ділового та решта 14% - до артистичного типу особистості.

Таким чином, за результатами вказаного дослідження встановлено, що більшість досліджуваних відносяться до конвенціонального та реалістичного типу особистості (11 та 12 чоловік), тоді як до інтелектуального та соціального відноситься вдвічі менше респондентів (5 та 6 осіб). Узагальнені результати відображені у таблиці 3.1.6.

Таблиця 3.1.6.

Типологія особистості за вибором професії	Кількість респондентів	Відсоткове співвідношення
Реалістичний тип особистості	11	22%
Інтелектуальний тип особистості	5	10%
Соціальний тип особистості	6	12%
Конвенціональний тип особистості	12	24%
Діловий тип особистості	9	18%
Артистичний тип особистості	7	14%

У той же час, для даного дослідження насамперед важливими є показники досліджуваних щодо конвенціонального типу. Тому необхідно уточнити вказаний критерій.

Так, за даними дослідження, 8 осіб (16%) набрали максимальну кількість балів за конвенціальним типом (14 балів), 10 осіб (20%) – набрали 10-13 балів, ще 18 осіб (36%) досліджуваних, які також мали високий показник за конвенціальним типом - 8-9 балів, хоча деякі з них набрали найвищу кількість балів за іншим типом, всі інші досліджувані (14 осіб - 28%) мають низький бал за конвенціальним типом. Вказані дані відображено на рисунку 3.1.3.

Рисунок 3.1.3.

Зведені результати за проведеними дослідженнями містяться у додатку № 10.

З огляду на отримані результати можливо провести математичний метод для доведення впливу ригідності мислення на почуття справедливості.

При обробці даних емпіричного дослідження використано кореляцію за Пірсоном та Спірменом. Для визначення довірливого інтервалу застосовувалось z-перетворення за критерієм Фішера. Підрахунки проводились за допомогою програми Microsoft Excel.

Для початку необхідно визначити зв'язок між показниками ригідності мислення та емпатійності. Для цього зроблено кореляційний аналіз за результатами методики Г. Айзенка «Самооцінка психічних станів» та методики визначення EQ коефіцієнта емпатійності (авт. С. Барон-Коуен, С. Уілрайт).

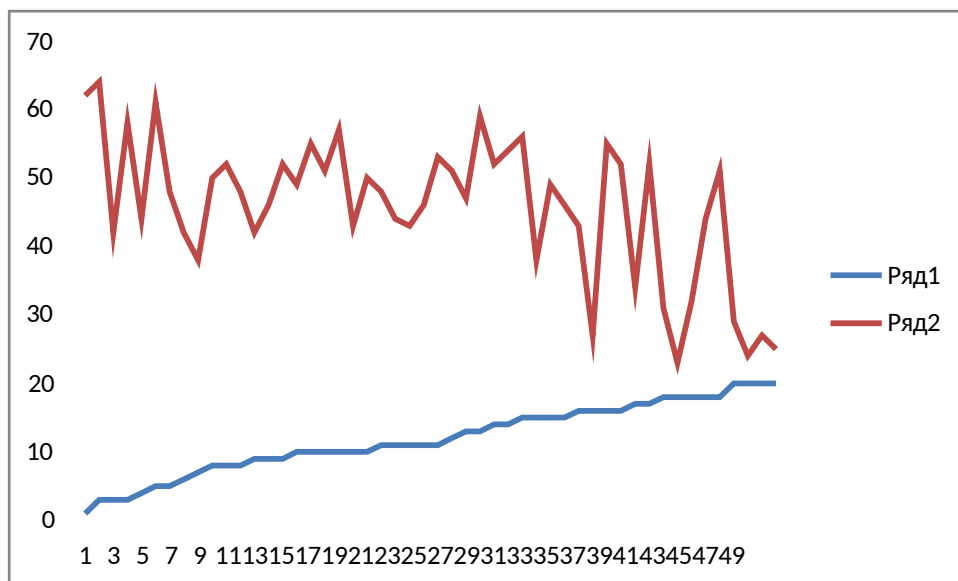
Для визначення кореляції побудовано дві змінні X та Y. Змінна X за результатами методики самооцінки психічних станів щодо показника ригідності, а змінна Y за результатами коефіцієнта емпатійності.

Провівши кореляцію отримано наступні значення –

за кореляцією Пірсона – $-0,578448156$; за кореляцією Спірмена – $-0,43664$ та за автоматичною функцією Microsoft Excel – $-0,442527185$. Такі результати вказують на наявність протилежного зв'язку між показниками ригідності та емпатійності – чим вище ригідність, тим нижчий показник емпатійності.

Для відображення вказаних даних побудовано діаграму на рисунку 3.1.4.

Рисунок 3.1.4.

Для перевірки отриманого результату на необмежену кількість вибірок у дослідженні розраховано також довірливий інтеграл. Для цього застосовано

z-перетворення за Фішером, яке становить – $-0,475369053$, розраховано стандартну помилку – $0,145864991$.

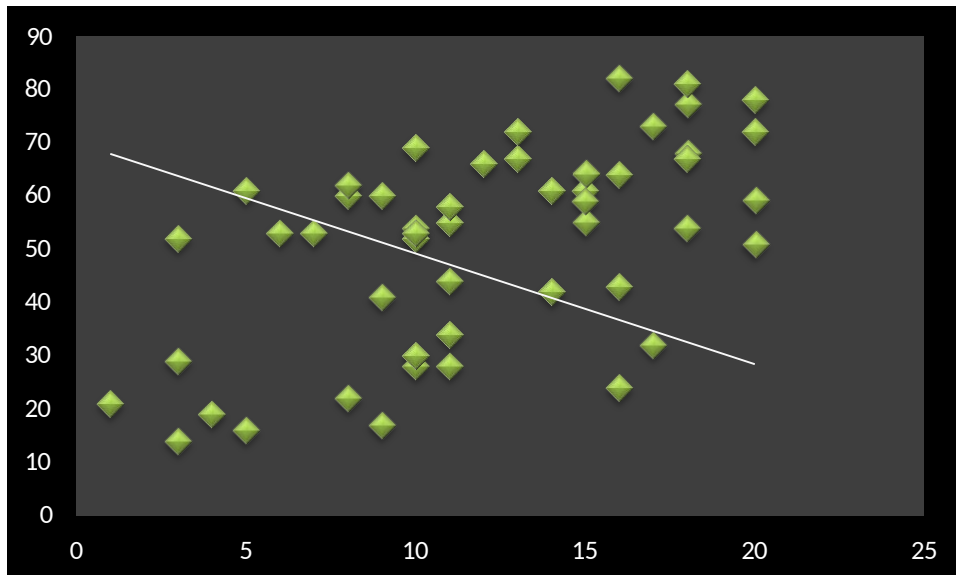
Для визначення меж кореляції здійснено зворотне перетворення з $z \geq r$, яке згідно розрахунку буде коливатися від $-0,641818047$ до $-0,187243447$.

Таким чином, даний результат вказує на те, що, якщо обрати нову вибірку респондентів, результат кореляції не буде дорівнювати 0, а отже, існує статистично значущий кореляційний зв'язок між параметрами $p \leq 0,01$.

Наступний кореляційний аналіз зроблено за результатами методики Г. Айзенка «Самооцінка психічних станів», де аналізувався рівень ригідності та методики А. Басса та А. Дарки на визначення показників та форм агресії, де оцінювався рівень ворожості респондентів.

Аналогічно попередньому дослідженню, для визначення кореляції побудовано дві змінні X та Y, де X – результати прояву ригідності, а Y – індекс ворожості. Візуалізація даних на рисунку 3.1.5.

Рисунок 3.1.5.

Провівши кореляцію за Пірсоном отримано результат - $0,566381858$, близькі за значення результати і за коефіцієнтом кореляції Спірмена,

виконаний двома способами - 0,55695078 і 0,555479677, що є близьким до 1 і показує тісну залежність та доводить теорію.

Результати вказаного дослідження також перевірено за допомогою критерію Фішера і підраховано похибку. Похибка становить 0,145864991, щоб визначити саме межі кореляції зроблено зворотне перетворення з $z \geq r$. За результатами підрахунків встановлено, що якщо обрати нову вибірку респондентів результат кореляції буде коливатися від 0,327818037 до 0,722168266. Такі значення теж наближені до 1 і доводять гіпотезу про взаємозв'язок рівня ригідності та індексу ворожості.

Враховуючи викладене, проведені дослідження доводять теорію про існування зв'язку між ригідністю мислення та почуттям справедливості у досліджуваних.

2.2. Практичні рекомендації щодо подолання ригідності мислення

Ригідність мислення є негативною рисою особистості, яка проявляється у невмінні адаптуватися до нових умов, встановлювати соціальні зв'язки з оточуючими, самореалізовуватися.

У разі, якщо ця риса значно виражено, її потрібно корегувати.

Найефективнішим способом є звернення до спеціаліста –практичного психолога, психотерапевта.

Проте, можна навчитися самостійно долати прояви ригідності.

Для цього необхідно виконувати наступні рекомендації:

1. Розвивайте емпатію. Для цього необхідно намагатися поставити себе на місце іншої людини і спробувати зрозуміти її емоції та почуття;
2. Не бійтеся помилятися. Помилки – це наш досвід, можливість навчитися новому
3. Ставте під сумнів свої переконання. Аналізуйте свої погляди та переконання і протиставляйте їх протилежним.
4. Не бійтеся нового. Сміливіше виходьте із зони комфорту, знайомтеся з новими людьми, ідеями та досвідом.
5. Ізолюйтеся від попереднього досвіду. При вирішенні завдань намагайтеся не думати про звичні для вас способи розв'язання. Шукайте креативні рішення для розв'язання нових задач.
6. Опирайтесь на досвід успішних людей. При виникненні нестандартної ситуації дійте так, як діють успішні люди із вашого оточення, відомі особистості тощо.

Якщо дотримуватись наведених правил, то з часом можна позбутись застарілих стереотипів.

З покращення когнітивної гнучкості рівень стресу та тривоги значно зменшиться, оскільки завдяки гнучкості виробляється стійкість до стресових ситуацій, покращує адаптивність до мінливих обставин.

Позитивні зміни відбуваються також і з почуттям впевненості та самооцінки. Здатність творчо розв'язувати різні ситуації зміцнює віру в себе, покращує самооцінку.

Завдяки гнучкості покращуються також соціальні зв'язки. Гнучкість дає змогу зрозуміти почуття та емоції інших, сприяє кращому розумінню та співпереживанню.

Когнітивна гнучкість сприяє ефективному навчанню та розвитку.

З розвитком когнітивної гнучкості негативний досвід втрачає свій вплив на свідомість людини, що покращує її ментальне здоров'я та самопочуття, а також не заціклюватись на невдачах у майбутньому.

Отже, подолання ригідності мислення можна корегувати, для цього необхідно прикласти чимало зусиль.

Когнітивна гнучкість покращує якість життя як людини з ригідністю, а також і її оточення та суспільства в цілому.

ВИСНОВКИ

В проведеному дослідженні здійснено теоретичний аналіз ригідності мислення як особистісної характеристики.

Установлено, що ригідність мислення - це стійка властивість, що характеризує нездатність людини до зміни наміченої програми в умовах, які об'єктивно вимагають її перебудови.

Здійснено теоретичний аналіз справедливості як соціально-психологічного феномену.

Так, справедливість – це процес усвідомлення людиною істини. Почуття справедливості є моральною категорією, проявом моральної свідомості, її внутрішнім чинником для активності, особливостей встановлення соціальних зв'язків.

За результатами проведеного емпіричного дослідження встановлено взаємозв'язок ригідності мислення з почуттям справедливості. Це підтверджується результатами здійсненого кореляційного аналізу за результатами методики Г. Айзенка «Самооцінка психічних станів» та методики визначення EQ коефіцієнта емпатійності (авт. С. Барон-Коуен, С. Уілрайт). Аналогічного результату досягнуто і при аналізі проведеного дослідження за методикою Г. Айзенка «Самооцінка психічних станів», де аналізувався рівень ригідності та методикою А. Басса та А. Дарки на визначення показників та форм агресії, де оцінювався рівень ворожості респондентів.

Отже, за результатами проведеного емпіричного дослідження встановлено взаємозв'язок ригідності мислення з почуттям справедливості. Так, визначено, що рівень емпатійності у ригідних людей нижній, а індекс ворожості навпаки – чим вищий показник ригідності, тим вищий рівень ворожості.

Зважаючи на такі результати, запропоновано практичні рекомендації задля подолання ригідності мислення.

Для корекції ригідності мислення необхідно змінюватись: проаналізувати власні погляди та ізолюватись від стереотипного досвіду,

виходити із зони комфорту, при цьому не боятись помилятися. У міжособистісних взаєминах варто намагатись поставити себе на місце інших людей, так ви розвинете емпатійність.

Подолання ригідності потребує часу та зусиль, у разі неможливості самотійно справитись із ригідними установками, необхідно звернутися до фахівця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми психології розвитку і самоствердження особистості у навчальному середовищі : колективна монографія / Н. Михальчук та ін. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друк. "Рута"», 2020. 212 с.
2. Аносенкова С., Кіреєва З. Репрезентації часу держслужбовців та їх зв'язок із видами ригідності. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія». 2019. № 8. С. 22–26.
3. Балабушка Є. О. Динаміка ригідності комбатантів у процесі адаптації до умов мирного життя : дис. ... канд. психолог. наук : 19.00.09. Київ, 2018. 201 с.
4. Балецька Л. Когнітивна гнучкість особистості: діагностична репрезентативність. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Психологія». 2016. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapdn_2016_3_3
5. Бучко В. Б. Проблема справедливості: психологічний аспект. Психологія: реальність і перспективи. 2015. Вип. 4. С. 43–49.
6. Великий тлумачний словник української мови / Упорядник Т.В. Ковальова. – Харків: «Фоліо», 2005. – 768 с.
7. Думбрава О. Взаємозв'язок психічної ригідності та негативних психічних станів. Вісник національного університету оборони України. Питання психології. 1(51). 2019. С. 24-30.
8. Етимологічний словник української мови: У 7-ми т. / Ред. кол. О.С. Мельничук та ін. – Т.5. – К.: Наукова думка., 2006. – 704 с.
9. Жосан І.В. «Ригідність мислення та почуття справедливості». Збірник тез X Міжнародної науково-практичної конференції “PERSPECTIVES OF CONTEMPORARY SCIENCE: THEORY AND PRACTICE”, (м. Львів, 11-13.11.2024).
10. Ключек Л.В. Дослідження психологічної складової справедливості // Наукові записки. – Випуск 120. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012.– С. 196 – 204.

11. Ключек Л.В. Західні психологічні теорії справедливості / Л.В. Ключек // Матеріали XIV Всеукраїнської науково-практичної інтернетконференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку». Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2015. – С.208-212.

12. Ключек Л.В. Культурно-історичний, філософський, психологічний аспекти дослідження справедливості / Л.В. Ключек // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Збірник наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – № 41 (65). – С. 24-32.

13. Ключек Л.В. Наукові підходи до інтерпретації справедливості у психології XX століття / Л.В. Ключек // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент: збірник наукових праць. – К.: ТОВ «НВП «Інтерсервіс».– 2015.– Вип. 18

14. Ключек Л.В. Психологія справедливості в історії філософської думки/ Л.В. Ключек // Науковий вісник Миколаївського Національного університету імені В.О.Сухомлинського. Психологічні науки: збірник наукових праць / за ред.. Н.О. Євдокимової. – №2. (15), жовтень 2015. – Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2015. – С.51-62.

15. Ключек Л.В. Розвиток розуміння справедливості в процесі морального становлення особистості / Л.В. Ключек // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Збірник наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. – № 1 (46). – С. 158-165.

16. Ключек Л.В. Справедливість у психолого-педагогічному вимірі / Л.В. Ключек // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент: збірник наукових праць. – К.: ТОВ «НВП «Інтерсервіс». – 2015.– Вип. 17. – С.130-141.

17. Ключек Л.В. Структура та процесуальні основи справедливості у соціальній взаємодії / Л.В. Ключек // Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Психологічні науки: збірник наукових праць / за ред. Н.О.

Євдокимової №3 (16) травень, 2016. – Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2016. – С. 93-99.

18. Ключек Л.В. Формування уявлень про справедливість в онтогенетичному розвитку індивіда/ Л.В. Ключек // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. Т. XVI, част. 6.– К., 2012. – С.183- 192.

19. Котляр Л.І. Особистісна ригідність в контексті проблеми прокрастинації державних службовців в управлінській діяльності. Публічне управління і адміністрування в Україні. Випуск 20. 2020. С. 89-92.

20. Лемак М.В., Петрище В.Ю. Психологу для роботи. Діагностичні методики: збірник. Вид. 2-ге, виправл. Ужгород. Видавництво Олександри Гаркуші. 2012. 616с.

21. Літв'якова В., Милославська О. Особливості суб'єктивного сприйняття справедливості. Особистість, суспільство, закон. Харків, 2019. С. 187-190.

22. Мазоха І. Комунікативна компетентність та флексибільність особистості як основа професіоналізму психолога. Сучасна психологія: проблеми та перспективи : зб. наук. пр. за матеріалами III Всеукр. науково-практ. конф., м. Ізмаїл, 26 листоп. 2021 р. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2021. С. 41–45.

23. Матвеєв Д. Справедливість у вимірі психологічної науки. Наукові записки. Серія: Психологія. Випуск 1. 2023. С. 45-51.
<https://journals.cusu.in.ua/index.php/psychology/article/view/134/121>

24. Мельничук О.Б. Особистісна ригідність в контексті проблем становлення професійного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. 2016. Вип. 2. Том 2. С. 143–147.

25. Мельничук О.Б. Психологічні особливості мислення та професійний інтелект майбутніх фахівців соціальної сфери/ О. Мельничук // Теоретичні та прикладні проблеми психології: збірник наукових праць

східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. - №3(38). Т. 3. – Сєверодонецьк, 2015. – с. 227-235.

26. Ніколаєва І. В. Особливості прояву ригідності у держслужбовців. Вісник Харківського національного університету. 2011 № 985. С. 151–154.

27. Ніколаєва І. Диференційний підхід до вивчення ригідності. Вісник Одеського національного університету. Психологія. Том 16 №2. 2011. С. 100-106.

28. Ніколаєва І. Особливості прояву ригідності у держслужбовців. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Психологія». 2011. № 48. С. 151–154.

29. Пісоцький О. Когнітивний стиль як чинник розвитку інтелектуального потенціалу майбутнього практичного психолога : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2008. 247 с.

30. П'янківська Л.В. Теоретичний аналіз проблеми психічної ригідності особистості. Технології розвитку інтелекту : ел. наукометр. фах. журнал Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. 2020. Т. 4. № 2(27). URL: <https://doi.org/10.31108/3.2020.4.2.1> (дата звернення: 24.07.2023).

31. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. та ін. Загальна психологія. Київ : Каравела. 2019. 464 с.

32. Слюсаревський М.М. Ілюзії і колізії. Київ : Гнозис, 1998. 234 с.

33. Фальковська Л. М. Справедливість як предмет соціально-психологічного дослідження. Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави. 2011. Вип. 11. С. 290–299

34. Шаріпова Д. Проблема психічної ригідності у наукових дослідженнях. Вісник Національного університету оборони України. 2014. № 6(43), с. 374–378.

35. Шаріпова Д. С. Типологічні характеристики психічної ригідності спортсменів з кульової стрільби. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. 2014. Вип. 2(1). С. 141–147. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2014_2%281%29_29.

36. Шаріпова Д.С. Проблема психічної ригідності у наукових дослідженнях. Вісник Національного університету оборони України. 2014. № 6(43). С. 374–378.
37. Cloninger C. R. A psychobiological model of temperament and character. *Arch. Gen. Psychiatry*. 1993. 50, P. 975–990.
38. Cloninger C. R. Temperament and Personality. *Current Opinion in Neurobiology*. 1994. Vol. 4, P. 266–273.
39. Fontana A., Rosenheck R. Posttraumatic stress disorder among Vietnam Theater Veterans. A causal model of etiology in a community sample. *Journal of Nervous & Mental Disease*. 1994. V. 182. № 12. P. 677–684.
40. Lee K., Benner T. Total archery. Inside the archer. Astra LCC, Chula Vista, 2009. 264 p.
41. Papageorgiou, C., & Wells, A. Nature, functions, and beliefs about depressive rumination. In C. Papageorgiou & A. Wells (Eds.), *Depressive rumination: Nature, theory and treatment*. 2004. pp. 3–20.
42. Електронний ресурс: <https://real-life.kr.ua/termini/rigidnist-viznachennia-poniattia>.
43. <https://kipt.sumdu.edu.ua/uk/studentam/sotsialno-psykholohichna-sluzhba/item/2474-opituvalniik-aktsentuatsiji-kharakteru-i-temparamentu-leongarda-shmisheka>.

ДОДАТКИ

Додаток № 1

Тест «Самооцінка психічних станів» (Г. Айзенк)

Профілактика посттравматичних стресових розладів: психологічні аспекти

Тест дозволяє оцінити деякі неадаптивні стани (тривога, фрустрація, агресія) і властивості особистості (тривожність, фрустрованість, агресивність і ригідність).

Інструкція. Уважно прочитайте опис різних психічних станів.

Якщо цей опис збігається з Вашим станом і стан виникає часто, то необхідно оцінити його в 2 бали. Якщо цей стан виникає зрідка, то ставиться один бал. Якщо не збігається з Вашим станом – 0 балів.

1. Не почуваю впевненості в собі.
2. Часто через дрібниці червонію.
3. Мій сон неспокійний.
4. Легко впадаю в зневіру.
5. Турбуюся тільки про уявлювані неприємності.
6. Мене лякають труднощі.
7. Люблю копатися у своїх недоліках.
8. Мене легко переконати.
9. Я недовірливий.
10. Я важко переносю час очікування.
11. Нерідко мені здаються безвихідними ситуації, з яких усе-таки можна знайти вихід.
12. Неприємності мене сильно розстроюють, я падаю духом.
13. Під час великих неприємностей я схильний без достатніх підстав звинувачувати себе.
14. Нещастя і невдачі нічому мене не вчать.
15. Я часто відмовляюся від боротьби, вважаючи її марною.
16. Я нерідко почуваюся беззахисним.
17. Іноді в мене буває стан розпачу.
18. Я почуваю розгубленість перед труднощами.
19. У важкі хвилини життя іноді поводжуся по дитячому, хочу, щоб пожаліли.
20. Вважаю недоліки свого характеру непоправними.
21. Залишаю за собою останнє слово.
22. Нерідко в розмові перебиваю співрозмовника.
23. Мене легко розсердити.
24. Люблю робити зауваження іншим.

25. Хочу бути авторитетом для інших.
26. Не задовольняюся малим, хочу найбільшого.
27. Коли розгніваюся, погано себе стримую.
28. Волю краще керувати, ніж підкорятися.
29. У мене різка, грубувата жестикуляція.
30. Я мстивий.
31. Мені важко змінювати звички.
32. Нелегко переключати увагу.
33. Дуже насторожено ставлюся до всього нового.
34. Мене важко переконати.
35. Нерідко в мене не виходить з голови думка, якої слід було б позбутися.
36. Нелегко зближуюся з людьми.
37. Мене засмучують навіть незначні порушення плану.
38. Нерідко я виявляю впертість.
39. Неохоче йду на ризик.
40. Різко переживаю відхилення від прийнятого мною режиму дня.

Методика оцінювання

Підраховується кількість балів за кожну з чотирьох груп питань:

I - 1-10-те питання - тривожність;

II - 11-20-те питання - фрустрація (психологічний стан зростаючого емоційно-вольового напруження, що виникає в конфліктній ситуації);

III - 21-30-те питання - агресивність;

IV - 31-40-ве питання - ригідність (тенденція до збереження своїх стереотипів, способів мислення, нездатність змінити власну точку зору).

Інтерпретація результатів

Тривожність:

0-7 балів - низька тривожність;

8-14 балів - тривожність середня, допустимого рівня;

15-20 балів - висока тривожність.

Фрустрація:

0-7 балів - висока самооцінка, стійкість до невдач, ви не боїтеся труднощів;

8-14 балів - середній рівень самооцінки, має місце фрустрація;

15-20 балів - низька самооцінка, ви уникаєте труднощів, боїтеся невдач.

Агресивність:

0-7 балів - ви спокійні, стримані;

8-14 балів - середній рівень агресії;

15-20 балів - ви агресивні, нестримані, маєте труднощі в стосунках з людьми.

Ригідність:

0-7 балів - ригідності нема;

8-14 балів - середній рівень;

15-20 балів - сильно виражена ригідність, вам протипоказані зміна місця роботи, зміни в сім'ї.

Методика «Посудини Лачинса»

Вік досліджуваного: з 12 років.

Мета дослідження: визначення характеру вироблення та ступеня чутливості досліджуваного до установки, особливостей фіксування установки і наявності гнучкості чи ригідності мислення.

Матеріали та обладнання: десять аркушів паперу для кожного досліджуваного (розміром приблизно 10х8 см), ручка і секундомір.

Інструкція досліджуваному. Вам буде запропоновано для розв'язання арифметичні задачі. Кожну задачу розв'язуєте на окремому аркуші паперу. Всі дії, які ви робите під час розв'язування задачі, записуєте на цьому аркуші. Аркуш з розв'язаною задачею переверніть. Перевернутий аркуш - це знак експериментаторові про те, що ви дане завдання виконали. Час розв'язання задач контролюється і обмежується 2 хвилинами. Після закінчення 2 хвилин експериментатор скаже: "Стоп! Припиніть розв'язування!" Для розв'язання наступної задачі беріть новий аркуш паперу.

Задачі

- № 1. Дано три посудини об'ємом 37, 21 і 3 літри; як відміряти рівно 10 літрів води?
- № 2. Дано три посудини об'ємом 37, 24 і 2 літри; як відміряти рівно 9 літрів води?
- № 3. Дано три посудини об'ємом 39, 22 і 2 літри; як відміряти рівно 13 літрів води?
- № 4. Дано три посудини об'ємом 38, 25 і 2 літри; як відміряти рівно 9 літрів води?
- № 5. Дано три посудини об'ємом 29, 14 і 2 літри; як відміряти рівно 11 літрів води?
- № 6. Дано три посудини об'ємом 28, 14 і 2 літри; як відміряти рівно 10 літрів води?
- № 7. Дано три посудини об'ємом 26, 10 і 3 літри; як відміряти рівно 10 літрів води?
- № 8. Дано три посудини об'ємом 27, 12 і 3 літри; як відміряти рівно 9 літрів води?
- № 9. Дано три посудини об'ємом 30, 12 і 3 літри; як відміряти рівно 15 літрів води?
- № 10. Дано три посудини об'ємом 28, 7 і 5 літрів; як відміряти рівно 12 літрів води?

Процедура дослідження

Дослідження можна проводити як з одним досліджуваним, так і з групою не більше 9 осіб. В останньому випадку учасникам дослідження слід зручно розміститися за столами в такий спосіб, щоб забезпечити самостійність виконання завдань. Умови кожної задачі експериментатор записує на дошці чи заздалегідь на окремих плакатах.

Арифметичні задачі експериментатор має подавати, суворо дотримуючись послідовності.

Специфіка даного дослідження передбачає: експериментатор буде стежити за часом, витраченим досліджуваним на розв'язування кожної задачі, фіксуючи його в протоколі, і зможе, не нав'язуючись, порівняти записи розв'язування перших п'яти задач. У разі потреби вдаються до індивідуального підказування тим, у кого виникають труднощі в розв'язуванні або в записуванні розв'язку перших п'яти задач.

Суть підказки полягає в тому, щоб нагадати досліджуваному, що воду можна тільки доливати та відливати за допомогою посудин. Звідси випливає, що арифметичні операції, які відображають дії з водою, - це додавання та віднімання. Якщо досліджуваний робить запис дій в дужках, то це означає: він користується іншими посудинами, що дорівнюють за об'ємом числу, одержаному в дужках, а це - порушення умов задачі. Всіх потрібно попередити про те, що використання дужок, коли записується розв'язок даних задач, заборонено. Також числа не можна множити і ділити. Всі дії складаються з доливання та відливання води за допомогою посудин вказаних об'ємів.

Під час розв'язування досліджуваному задач № 6-10 підказувати нічого не можна, також не бажано перевіряти спосіб їх розв'язування. Час розв'язування досліджуваному кожної задачі контролюється експериментатором за допомогою секундоміра під час перевертання досліджуваному аркуша з розв'язком запропонованої задачі і фіксується в окремому протоколі.

Обробка результатів

Обробка результатів здійснюється шляхом зіставлення способів розв'язування досліджуваному експериментальних задач з можливими способами їх розв'язку. На підставі цього зіставлення визначають: характер вироблення установки, чутливість до установки, особливості її фіксації, гнучкість чи ригідність мислення. Додатково можна дати характеристику швидкості мислення. Для цього використовують показник швидкості.

Показник швидкості мислення виводиться як середньоарифметичний час, витрачений на розв'язування задач. Середньоарифметичний час розв'язування перших п'яти задач характеризує швидкість вироблення установки, а середньоарифметичний час розв'язування решти п'яти задач показує залежність пошуку розв'язку від установки. У цьому разі важливо враховувати, розв'язана чи ні задача № 10.

Характер вироблення установки з'ясовується тим, як досліджуваний розв'язував перші п'ять задач і з якою швидкістю він це робив. Якщо досліджуваний третю, четверту і п'яту задачі розв'язував швидко набутим способом (від більшого об'єму віднімав менший) і без підказування, то вироблення установки вважають оптимальним. Коли ж досліджуваному підказували чи він змінював спосіб запису розв'язування задачі, а також спостерігалася значна величина показника швидкості мислення при розв'язуванні перших п'яти задач, то вироблення установки було неоптимальним, проходило з ускладненнями.

Ступінь чутливості досліджуваного до установки перевіряють шляхом аналізу розв'язування задач № 6 і 7. Якщо ці задачі розв'язано установочним способом, тобто від більшої величини віднімали меншу, то ступінь чутливості до установки високий.

Коли одну із задач розв'язано способом відповідно до установки, а другу - всупереч установці, то чутливість до установки середня. Наприклад, задачу № 6, крім способу, що відповідає установці, може бути розв'язано так: $14-2-2=10$, а задача № 7 взагалі не вимагає розрахунків, бо воду відразу можна налити об'ємом 10 літрів.

Якщо обидві задачі розв'язано способом, який не відповідає установці, то можна стверджувати, що в досліджуваного слабка чутливість до установки.

Особливості фіксації установки визначаються за способом розв'язування досліджуваним задач № 8 і 9. Якщо обидві ці задачі розв'язано за установочним способом, то установка фіксована, а ступінь її фіксації високий.

Якщо одна із задач розв'язувалася установочним способом, а друга - іншим, то ступінь фіксованості установки характеризується як середній. Наприклад, задачу № 8 можна розв'язати так: $12 - 3 = 9$, а задачу № 9 легко розв'язати додаванням, яке за логікою переливання води за допомогою посудин означає доливання, тобто $12 + 3 = 15$.

Коли обидві задачі розв'язано не способом установки, то це засвідчує, що немає фіксації установки. Однак таке твердження буде правомірним, якщо у досліджуваного слабка чутливість до установки. В іншому разі фіксація установки слабка.

Визначення ригідності та гнучкості мислення проводиться за результатом розв'язання задачі № 10. Ця задача має один правильний розв'язок, протилежний установці: $7 + 5 = 12$. Якщо досліджуваний задачу розв'язав, то його мислення гнучке, незалежно від чутливості чи фіксованості установки, оскільки він зміг переорієнтуватися на пошук нового. Якщо останню задачу досліджуваний не розв'язав і далі діє шляхом віднімання від більшого меншого, то його мислення ригідне.

Аналіз результатів

Після обробки результатів дослідження важливо правильно проаналізувати взаємозв'язки між швидкістю мислення, характером вироблення установки, ступенем чутливості до установки, особливостями фіксації та ригідністю або гнучкістю мислення.

Активізуючи умови, в яких виробляється установка досліджуваному, слід звернути увагу на їхню сталість, з одного боку, і на кількість повторень одного й того ж способу розв'язування, з другого. Це стосується й особливостей фіксації установки.

У разі виявлення ригідності мислення необхідно продумати рекомендації досліджуваному для розвитку його гнучкості. Багато задач розв'язується кількома способами. Пошук різноманітних способів розв'язання - це вже ознака творчості. Можна налаштувати себе на цей пошук. Добре допомагають у розвитку гнучкості тренування зміни уявлення і розв'язування спеціальних творчих завдань. Для досліджуваних з повільним протіканням розумових процесів складаються формули налаштування на швидку роботу. Показники швидкості мислення поліпшуються з досвідом змагальної взаємодії з іншими людьми. Однак слід мати на увазі, що отримані результати швидкості мислення можуть залежати від самопочуття досліджуваного під час експерименту і від його зацікавленості дослідженням.

Методика Еббінгауза «Словесний лабіринт»

Мета роботи: визначити, який тип мислення притаманний обстежуваному.

Хід роботи. Експериментатор дає обстежуваному наступну інструкцію: —Зараз вам будуть видані картки, в яких приховані осмислені слова. Ваше завдання полягає в тому, щоб як можна скоріше знайти вихід із лабіринту, використовуючи 3 правила. 1). Вхід у лабіринт завжди починається з правого нижнього кута, а вихід знаходиться у верхньому лівому куті, тобто вхід і вихід завжди чітко визначені. 2). Пересуватися по лабіринту можна тільки під прямим кутом. 3). Будь-яка пройдена літера входить до складу зашифрованого слова, пропустити чи —перескочити її неможливо. Знайдене слово запишіть із зазначенням часу пошуку в секундах.

Оформлення протоколу. За часовими показниками вирішення всіх 10 задач побудувати графік залежності часу вирішення завдання від його порядкового номеру. Відносно стабільні значення вказують на лабільність мислення. Зигзагоподібна крива з великими відмінами між максимальними, середніми та мінімальними показниками свідчить про ригідність мислення.

По графіку також можна відмітити схильність до навчання, яка відображується в загальному зменшенні часових затрат.

АОВРКТ ВИТККЛ БВАЕТИ УЯЧПСО МЦБПРЕ ХАВИГП	ВИТАКТ ВИТТКЛ БВАЬТИ УЯЧЛУО МЦБПРЕ ЕРВВАФ	БТВРКТ ВСІНЕЛ БІВАЖИ УЯОПСЬ ОЦНВРЕ ХАВІРВ	ТАІРКТ ВИРККЛ БВАТТИ УЯЧЕЛО МЦБПРР ХАВИГП	ЯННРКТ ВИЕККЛ БОЧХТИ УРЧХСО МОМОРЕ ХААПАЗ
ТНЕМКТ ВИТИКЛ БВАРЕП ВСЧПСС МЦБПРК ЕАВИГЕ	БТСРКТ ВНІККЛ БЖУЕТИ УЯРПСО МЦДВІЕ ІАВИПС	ЯННРКТ ВИАВДЛ БВАЮЛР РЯЧОВБ КЦБЛРІ ХАІСІВ	ЛАВРКТ ВУТКЕЛ БВАЕЛИ УЯЧПЕО МЦБПТЕ ХАВИНІ	АОВРКТ КИТСІВ БВШЕТГ ІЯЧПСН ЖЦБПРІ ХІВИГЛ

Додаток № 4

Методика визначення EQ коефіцієнта емпатійності (авт. С. Барон-Коуен, С. Уілрайт)

Мета: визначити рівень розвитку емпатійності особистості. учителем.

Інструкція: оберіть один із варіантів відповідей за наступною шкалою:

1 – повністю погоджуюсь; 2 – скоріше погоджуюсь; 3 – скоріше не погоджуюсь; 4 – зовсім не погоджуюсь.

Реєстраційний бланк

№	Твердження	Варіант відповіді			
		1	2	3	4
1	Я легко можу визначити, коли хтось хоче підключитися до розмови				
2	Я віддаю перевагу тваринам, а не людям				
3	Я намагаюся стежити за сучасними тенденціями і модою				
4	Мені буває важко пояснити іншим те, що я сам легко розумію, коли вони не розуміють це відразу				
5	У більшості ночей мені сняться сни				
6	Мені справді подобається піклуватися про інших людей				
7	Я намагаюся вирішувати власні проблеми самостійно, а не обговорювати їх з іншими				
8	Мені буває важко зрозуміти, що робити в складній соціальній ситуації				
9	Зазвичай найкраще я почуваю себе вранці				
10	Люди часто кажуть мені, що я заходжу занадто далеко, відстоюючи свою точку зору в ході дискусії				
11	Я особливо не турбуюся, якщо спізнююся на зустріч з товаришем				
12	Дружба і стосунки просто занадто складні, тому я з ними не «заморочуюся»				
13	Я ніколи не порушую закони, якими б малозначущими вони не були				
14	Мені часто буває складно судити про грубість або ввічливість того чи іншого вчинка				
15	У процесі розмови я звик фокусуватися на своїх думках, а не на тому, про що може думати мій співрозмовник				
16	Я надаю перевагу практичним жартам, а не словесному гумору				

17	Я живу сьогоднішнім днем, аніж майбутнім				
18	Коли я був дитиною, мені подобалося розрізати черв'яків, щоб подивитися, що станеться				
19	Я легко розумію, коли людина говорить одне, а хоче сказати інше				
20	Я схильний мати дуже сильні переконання щодо цінностей і моралі				
21	Мені складно зрозуміти, чому деякі речі так засмучують людей				
22	Мені не складно уявити себе в ситуації іншої людини				
23	Гадаю, хороші манери - головне, чому батьки можуть навчити свою дитину				
24	Мені подобається робити щось спонтанно, імпульсивно, просто тому, що мені так закортіло				
25	Мені легко вдається передбачити, як людина почуватиме себе в тій чи іншій ситуації				
26	Я легко помічаю, коли хтось у групі відчуває себе ніяково або некомфортно				
27	Якщо я говорю щось, що ображає іншу людину, то це її проблема, а не моя				
28	Якщо хтось запитає, чи подобається мені його зачіска, я відповім правдиво, навіть якщо не подобається				
29	Я не завжди розумію, чому те чи інше зауваження викликає у людини образ				
30	Люди часто кажуть мені, що я дуже непередбачуваний.				
31	Я отримую задоволення від того, що опиняюся в центрі уваги на якомусь громадському заході				
32	Дивлячись на тих хто плаче, я не особливо засмучуюсь				
33	Мені подобається вести бесіди про політику				
34	Я дуже прямолінійна людина. Дехто вбачає в цьому грубість, хоча моя прямолінійність ненавмисна				
35	Ситуації, пов'язані з комунікацією, рідко спантеличують мене				
36	Інші люди кажуть мені, що я добре розумію їхні думки в почуття				
37	Розмовляючи з людьми, я схильний говорити про те, що відбувалося з ними, а не зі мною				

38	Я засмучуюсь, коли бачу страждання тварини				
39	Я схильний приймати рішення, не рахуючись із почуттями людей				
40	Я не можу розслабитися, поки не зроблю все, що запланував на день				
41	Я легко можу диференціювати, цікаво людині чи нудно слухати те, про що я говорю				
42	Я переживаю, якщо бачу в телевізійних новинах страждання людей				
43	Друзі зазвичай обговорюють зі мною свої проблеми, оскільки вважають, що я спроможний зрозуміти їх біль				
44	Я відчуваю, коли поводжу себе нав'язливо, навіть якщо людина не говорить мені про це				
45	Я часто починаю нові захоплення, але вони мені швидко набридають, і я переходжу до чогось іншого				
46	Люди іноді кажуть мені, що я заходжу занадто далеко, гніваючи когось				
47	Я б побоявся проїхати на великій американській гірці				
48	Інші люди часто говорять мені, що я бездушний, але я не завжди розумію, чому				
49	Я вважаю, що приєднуватися до нової групи чи ні – це особиста справа кожного				
50	Дивлячись фільм, я зазвичай залишаюся емоційно байдужим				
51	Мені подобається бути дуже організованим у повсякденному житті. Я часто складаю списки справ, які необхідно зробити				
52	Я можу швидко та інтуїтивно зрозуміти почуття іншого				
53	Мені не подобається ризикувати				
54	Я можу легко збагнути, про що інша людина хоче поговорити				
55	Я можу сказати, коли людина приховує свої справжні почуття				
56	Перш ніж прийняти рішення, я завжди зважую всі «за» і «проти»				
57	Мені не потрібно свідомо навчатися правилам поведінки в суспільстві				
58	У мене добре виходить передбачати дії та вчинки інших людей				
59	Я схильний емоційно включатися в проблеми моїх товаришів				
60	Зазвичай я рахуюся з точкою зору іншого, навіть якщо з ним не				

	погоджуюся				
--	------------	--	--	--	--

Обробка даних

Сумарний бал підраховується наступним чином: 2 бали ставиться за відповідь «повністю погоджуюсь» і 1 бал за відповідь «скоріше погоджуюсь» у наступних пунктах: 1, 6, 19, 22, 25, 26, 35, 36, 37, 38, 41, 42, 43, 44, 52, 54, 55, 57, 58, 59, 60. 2 бали ставиться за «зовсім не погоджуюсь» і 1 бал за відповідь «скоріше не погоджуюсь» у наступних пунктах : 4, 8, 10, 11, 12, 14, 15, 18, 21, 27, 28, 29, 32, 34, 39, 46, 48, 49, 50. Решта пунктів не оцінюються.

Інтерпретація даних:

25-40 – низький рівень розвитку емпатійності; 41-56 – середній рівень емпатійності; 57 – і вище – високий рівень емпатійності.

Визначення показників та форм агресії за методикою А. Басса та А. Дарки (адаптація О. Осницького)

Вік досліджуваного: з 12 років.

Процедура дослідження

Психолог пропонує прочитати твердження і з'ясувати, наскільки воно відповідає стилю поведінки, способу життя досліджуваного, та дати відповідь: “так”, “мабуть, так”, “мабуть, ні”, “ні”.

Текстовий матеріал

1. Іноді я не можу подолати бажання комусь нашкодити.
2. Іноді я можу пліткувати про людей, яких недолюблюю.
3. Я легко роздратовуюсь, але й легко заспокоююсь.
4. Якщо мене не улестити, прохання не виконаю.
5. Не завжди одержую те, на що маю право.
6. Знаю, що люди говорять про мене за мою спиною.
7. Якщо не схвалюю вчинки інших людей, даю їм це відчути.
8. Якщо обманюю когось, відчуваю почуття провини.
9. Мені здається, що я здатен ударити людину.
10. Ніколи не нервуюся настільки, щоб кидати речі.
11. Завжди розумію чужі недоліки.
12. Коли встановлене правило не подобається мені, хочу його порушити.
13. Інші люди завжди вміють використовувати сприятливі обставини.
14. Мене непокоять люди, які ставляться до мене надто дружньо.
15. Часто не погоджуюся з людьми.
16. Іноді міркую над безсоромними речами.
17. Якщо хтось ударить мене, я йому не відповім.
18. Коли я розгніваний, я грюкаю дверима.
19. Я більше роздратований, ніж здається.
20. Якщо хтось намагається керувати мною, я роблю все навпаки.
21. Мене пригнічує моя доля.
22. Вважаю, що деякі люди мене не поважають.
23. Не можу втриматися від суперечки, якщо люди не згодні зі мною.
24. Уникання роботи повинно викликати почуття провини.
25. Хто грубо ставиться до мене або моєї сім'ї, буде обов'язково покараний.
26. Я не здатен на грубі жарти.
27. Мене охоплює гнів, коли наді мною насміхаються.

28. Коли люди виставляють себе керівниками, я намагаюся довести їм протилежне.
29. Майже щотижня бачу когось із тих, хто мені не подобається.
30. Дуже багато людей заздять мені.
31. Вимагаю, щоб люди поважали мої права.
32. Мене пригнічує факт, що я мало чого роблю для своїх батьків.
33. Люди, які постійно дратують мене, заслуговують на ляпас.
34. Від злості іноді буваю похмури.
35. Якщо до мене ставляться гірше, ніж я на те заслуговую, я не засмучуюсь.
36. Якщо хтось намагається порушити мій настрій, я не звертаю уваги.
37. Іноді я дуже заздрю, хоча й не показую цього.
38. Іноді мені здається, що наді мною насміхаються.
39. Навіть коли злюся, не вдаюся до “міцних” виразів.
40. Хочу, щоб мої гріхи були пробачені.
41. Якщо хтось ударить мене, лише інколи даю здачі.
42. Ображаюся, коли не виходить по-моєму.
43. Іноді люди дратують мене своєю присутністю.
44. Немає такої людини, до якої б я відчував ненависть.
45. Мій принцип: “Ніколи не довіряй чужинцям”.
46. Якщо хтось дратує мене, я ладен сказати про нього все, що думаю.
47. Роблю багато такого, про що потім жалкую.
48. Якщо злюся, можу вдарити кого-небудь.
49. З десятирічного віку у мене не було сплесків гніву.
50. Часто відчуваю себе так, ніби ось-ось вибухну.
51. Якби люди знали, що я відчуваю, мене б вважали важкою людиною.
52. Завжди думаю про те, які приховані причини змушують людей робити щось приємне для мене.
53. Коли на мене кричать, я кричу у відповідь.
54. Невдачі пригнічують мене.
55. Встряваю у бійки не більше й не менше за інших.
56. Можу пригадати такі випадки, коли хапав якісь речі та ламав їх від гніву.
57. Іноді відчуваю, що можу першим почати бійку.
58. Іноді відчуваю, що життя до мене несправедливе.
59. Раніше вважав, що більшість людей говорить правду, тепер так не вважаю.
60. Сварюся тільки зі злості.
61. Коли щось вчиняю неправильно, то відчуваю провину.
62. Якщо для захисту своїх прав треба застосувати силу, я її застосовую.

63. Іноді виражаю свій гнів тим, що стукаю по столу.
64. Буваю грубим із людьми, які мені не подобаються.
65. У мене немає ворогів, які б намагалися скривдити мене.
66. Не вмію поставити людину на місце, навіть коли вона на це заслуговує.
67. Часто думаю, що живу неправильно.
68. Знаю людей, які здатні довести мене до бійки.
69. Не переймаюся через дрібниці.
70. Мені рідко здається, що люди намагаються зробити мені щось погане.
71. Часто погрожую людям, не маючи наміру виконати погрози.
72. Останнім часом я став занудою.
73. У розмові часто підвищую голос.
74. Намагаюся приховувати погане ставлення до людей.
75. Краще погоджуся, ніж сваритимуся.

Ключ до тесту

“1” - фізична агресія - використання фізичної сили проти іншої людини.

“2” - вербальна агресія - вираження негативних почуттів як через форму (сварка, крик, вереск), так і через зміст мовних звертань до інших (погрози, прокляття).

“3” - непряма агресія - використання у непрямий спосіб чуток, пліток та вияв афектів у криках, тупотінні ногами.

“4” - негативізм - опозиційна форма поведінки, спрямована проти авторитетів та керівництва, яка може виявлятися від пасивного опору до активних дій проти вимог, правил, законів.

“5” - роздратування-схильність до збудження, готовність виявити грубість, запальність.

“6” - підозріливість - схильність до недовіри та обережного ставлення до людей, упевненість у недобрих намірах оточуючих.

“7” - образливість - вияв ненависті до оточуючих та заздрості, що обумовлено почуттям гніву, незадоволеності однією людиною або всім світом за дійсні або уявні страждання.

“8” - почуття провини - ставлення та дії щодо себе або оточуючих, які переконані в тому, що досліджуваний є поганою людиною або діє неправильно: безсовісно, некорисно, зле.

1»	3»	5»	4»	7»	6»	2»	8»
+	+	+	+	+	+	+	+
-	0+	1-	2+	3+	4+	5+	6+
7-	8+	9+	0+	1+	2+	3+	4+
5+	6-	7+	8+	9+	0+	1+	2+
3+	4+	5-	6-	7+	8+	9-	0+
1+	2+	3+		4+	5+	6+	7+
8+	9-	0+		1+	2+	3+	4+
5+	6+	7+		8+	9+	0+	1+

2+	3+	4+			5-	6-	7+
8+		9-			0-	1+	
		2+				3+	
						4-	
						5-	
=11	=13	=9	=20	=13	=11	=8	=11

Обробка та оцінювання результатів

Відповіді “так” і “мабуть, так” об’єднуються, так само і відповіді “мабуть, ні” та “ні”.

У випадку збігу відповіді з ключем, ставиться 1 бал. Сума балів, помножена на коефіцієнт, вказаний внизу таблиці кожного параметру агресивності, дає можливість одержати нормовані показники, які характеризують індивідуальні й групові результати (нульові значення не враховуються).

Сумарні показники:

(“1” + “2” + “3”): 3 = ІА - індекс агресивності;

(“6” + “7”): 2 = ІВ - індекс ворожості.

**Методика дослідження соціально-психологічної адаптації К. Роджерса – Р.
Даймонда**

Вік досліджуваного: з 14 років.

Процедура дослідження

Психолог пропонує досліджуваному прочитати висловлювання та порівняти їх зі своїм досвідом. У бланку слід зазначити відповідь, базуючись на таких оцінках:

- 0 - це мене зовсім не стосується;
- 1 - це мене не стосується;
- 2 - мабуть, це мене не стосується;
- 3 - не знаю, чи це мене стосується;
- 4 - це схоже на мене, але маю сумніви;
- 5 - це схоже на мене;
- 6 - це точно я.

Текст методики

1. Відчуває незручність, коли вступає з кимось у діалог.
2. Не має бажання розкриватися перед іншими.
3. У всьому подобається ризик, боротьба, змагання.
4. Має до себе високі вимоги.
5. Часто сварить себе за те, що зробив.
6. Часто відчуває себе пригнобленим.
7. Має сумніви, що може подобатися особам протилежної статі.
8. Свої обіцянки виконує завжди.
9. Теплі, добрі стосунки з оточуючими.
10. Людина стримана, замкнена; тримається осторонь.
11. У невдачах звинувачує себе.
12. Людина відповідальна; на неї можна покластися.
13. Відчуває, що не у змозі змінити щось, усі зусилля марні.
14. На багато речей дивиться очима однолітків.
15. Приймає в цілому ті правила й вимоги, яких варто дотримуватись.
16. Власних переконань і правил не вистачає.
17. Подобається мріяти, іноді - вдень; важко повертається від мрії до реальності.
18. Завжди готовий до захисту і навіть нападу: переживає образи болісно, розмірковуючи над способами помсти.
19. Уміє керувати собою і власними вчинками, примушувати себе або дозволяти собі; самоконтроль для нього - не проблема.

20. Часто змінюється настрій: настає нудьга.
21. Усе, що стосується інших, не хвилює: зосереджений на собі, зайнятий собою.
22. Люди, як правило, йому подобаються.
23. Не соромиться своїх почуттів, відкрито їх виражає.
24. Серед великого скупчення людей відчуває себе дещо самотньо.
25. Нині бажає все покинути, кудись сховатися.
26. З оточуючими зазвичай вільно спілкується.
27. Важко боротися із самим собою.
28. Напружено сприймає доброзичливе ставлення оточуючих, якщо вважає, що не заслуговує на нього.
29. У душі - оптиміст, вірить у найкраще.
30. Людина вперта; таких називають важкими.
31. До людей критичний, засуджує їх, якщо вважає, що вони цього заслуговують.
32. Часто відчуває себе не тим, хто веде, а тим, кого ведуть: йому не завжди вдається думати і діяти самостійно.
33. Більшість із тих, хто його знає, добре до нього ставиться, люблять його.
34. Іноді бувають такі думки, про які не хочеться комусь розповідати.
35. Людина з привабливою зовнішністю.
36. Відчуває себе безпомічним, має потребу відчувати когось поруч.
37. Приймаючи рішення, виконує його.
38. Приймаючи самостійні рішення, не може звільнитися від впливу інших людей.
39. Відчуває почуття провини, навіть коли звинувачувати себе немає сенсу.
40. Відчуває неприязнь до того, що його оточує.
41. Усім задоволений.
42. Почувається погано: не може організувати себе.
43. Відчуває млявість; усе, що раніше хвилювало, стало байдужим.
44. Урівноважений, спокійний.
45. Роздратований, часто не може стриматися.
46. Часто відчуває себе ображеним.
47. Людина спонтанна, нетерпляча, гарячкувата: бракує стриманості.
48. Буває, що поширює плітки.
49. Не дуже довіряє своїм почуттям: вони іноді підводять його.
50. Досить важко бути самим собою.
51. На першому місці - думки, а не почуття: перед тим як щось зробити, добре поміркує.
52. Те, що відбувається, тлумачить по-своєму, здатен нафантазувати зайве.
53. Терплячий до інших і приймає кожного таким, яким він є.

54. Намагається не думати про свої проблеми.
55. Вважає себе цікавою людиною - привабливою як особистість, помітною.
56. Людина сором'язлива.
57. Обов'язково треба нагадувати, підштовхувати, щоб доводив справу до кінця.
58. У душі відчуває перевагу над іншими.
59. Немає нічого, у чому б виявив індивідуальність, своє "Я".
60. Боїться думок інших про себе.
61. Честолюбний, небайдужий до успіху, схвалення: у тому, що для нього суттєво, намагається бути кращим.
62. Людина, у якої на даний момент багато такого, що викликає презирство.
63. Людина діяльна, енергійна, ініціативна.
64. Пасує перед труднощами й ситуаціями, які загрожують ускладненнями.
65. Просто недостатньо оцінює себе.
66. Ватажок, вміє впливати на інших.
67. Ставиться до себе в цілому добре.
68. Людина наполеглива, їй завжди важливо зробити все по-своєму.
69. Не подобається, коли з кимось порушуються зв'язки, особливо — якщо починаються сварки.
70. Досить довго не може прийняти рішення, потім має сумніви щодо його правильності.
71. Розгублений, невпевнений у собі.
72. Задоволений собою.
73. Йому часто не щастить.
74. Людина приємна, приваблює інших.
75. Можливо, не дуже вродливий, але може подобатись як людина, особистість.
76. З презирством ставиться до осіб протилежної статі й не має контактів із ними.
77. Коли треба щось зробити, його охоплюють страх, сумніви.
78. Легко, спокійно на душі, немає нічого, що сильно хвилювало б.
79. Уміє наполегливо працювати.
80. Відчуває, що росте, дорослішає: змінюється сам і змінює ставлення до навколишнього світу.
81. Іноді говорить про те, про що насправді не має уявлення.
82. Завжди говорить тільки правду.
83. Схвильований, напружений.
84. Щоб він щось зробив, треба вперто наполягати на цьому.
85. Відчуває невпевненість у собі.

86. Обставини часто змушують захищати себе, виправдовуватись і обґрунтовувати свої вчинки.
87. Людина поступлива, м'яка у ставленні до інших.
88. Людина, якій подобається міркувати.
89. Іноді подобається хизуватися.
90. Приймає рішення і відразу змінює їх; звинувачує себе у відсутності волі, а вдіяти з собою нічого не може.
91. Намагається покладатися на свої сили, не розраховує на чийсь допомогу.
92. Ніколи не запізнюється.
93. Відчуває внутрішню несвободу.
94. Відрізняється від інших.
95. Не дуже надійний, на нього не можна покластися.
96. Добре себе розуміє, усе в собі приймає.
97. Товариська, відкрита людина; легко спілкується з людьми.
98. Сили і здібності відповідають тим завданням, які треба вирішувати; усе може виконати.
99. Себе не цінує: ніхто його не сприймає серйозно, у кращому випадку усі до нього ставляться поблажливо, просто терплять.
100. Хвилюється, що забагато переймається особами протилежної статі.
101. Усі свої звички вважає позитивними.

Обробка результатів

Підрахуйте кожен з показників соціальної адаптованості, додавши ті бали, які респондент приписав відповідним висловам (вислови, що відповідають кожному показникові, див. в таблиці нижче). Зона невизначеності в інтепретації результатів за кожним показником наводиться для підлітків – в дужках, а для дорослих – без дужок. Результати «перед» зоною невизначеності інтерпретуються як надзвичайно низькі, а «після» найвищого показника в зоні невизначеності – як високі.

Підставивши одержані значення показників у формули з другої таблиці, ви зможете обчислити значення інтегральних показників соціальної адаптованості, що виражаються в відсотках від максимуму.

№	Показники	Номери висловів	Норми
1	a Адаптивність	4, 5, 9, 12, 15, 19, 22, 23, 26, 27, 29, 33, 35, 37, 41, 44, 47, 51, 53, 55, 61, 63, 67, 72, 74, 75, 78, 80, 88, 91, 94, 96, 97, 98	(68-170) 68-136
	b Дезадаптивність	2, 6, 7, 13, 16, 18, 25, 28, 32, 36, 38, 40, 42, 43, 49, 50, 54, 56, 59, 60, 62, 64, 69, 71, 73, 76, 77, 83, 84, 86, 90, 95, 99, 100	(68-170) 68-136

2	a b	Брехливість +	-	34, 45, 48, 81, 89 8, 82, 92, 101	(18-45) 18-36
3	a b	Прийняття себе Неприйняття себе		33, 35, 55, 67, 72, 74, 75, 80, 88, 94, 96 7, 59, 62, 65, 90, 95, 99	(22-52) 22-42 (14-35) 14-28
4	a b	Прийняття інших Неприйняття інших		9, 14, 22, 26, 53, 97 2, 10, 21, 28, 40, 60, 76	(12-30) 12-24 (14-35) 14-28
5	a b	Емоційний комфорт Емоційний дискомфорт		23, 29, 30, 41, 44, 47, 78 6, 42, 43, 49, 50, 83, 85	(14-35) 14-28 (14-35) 14-28
6	a b	Внутрішній контроль Зовнішній контроль		4, 5, 11, 12, 13, 19, 27, 37, 51, 63, 68, 79, 91, 98 25, 36, 52, 57, 70, 71, 73, 77	(26-65) 26-52 (18-45) 18-36
7	a b	Домінування Керованість		58, 61, 66 16, 32, 38, 69, 84, 87	(6-15) 6-12 (12-30) 12-24
8		Ескапізм (втеча від проблем)		17, 18, 54, 64, 86	(10-25) 10-20

Інтегральні показники	
«Адаптація» $A \bullet \frac{a}{a \ b} \diamond 100 \%$	«Самоприйняття» $S \bullet \frac{a}{a \ b} \diamond 100 \%$
«Прийняття інших» $L \bullet \frac{1.2a}{1.2a \ b} \diamond 100 \%$	«Емоційна комфортність» $E \bullet \frac{a}{a \ b} \diamond 100 \%$
«Інтернальність» $I \bullet \frac{a}{a \ 1.4b} \diamond 100 \%$	«Прагнення домінувати» $D \bullet \frac{2a}{2a \ b} \diamond 100 \%$

Тест-опитувальник К. Леонгарда, Г. Шмишека. Методика Акцентуації характеру та темпераменту

Інструкція:

Вам будуть запропоновані твердження, що стосуються вашого характеру. Відповідайте, довго не роздумуючи, ви можете вибрати одну з двох відповідей: «так» або «ні», інших варіантів відповідей немає. Свою відповідь потрібно зазначити у відповідному бланку, поставивши хрестик у віконці «так» або «ні» навпроти цифри, що відповідає номеру запитання.

Стимульний матеріал.

1. Чи є ваш настрій загалом веселим і безтурботним?
2. Чи сприйнятливі ви до образ?
3. Чи траплялося вам іноді швидко заплакати?
4. Чи завжди ви вважаєте себе правим у тій справі, яку робите, і ви не заспокоїтеся, поки не переконаєтеся в цьому?
5. Чи вважаєте ви себе сміливішим, ніж у дитячому віці?
6. Чи може ваш настрій змінюватися від глибокої радості до глибокого смутку?
7. Чи перебуваєте ви в компанії в центрі уваги?
8. Чи бувають у вас дні, коли ви без достатніх підстав перебуваєте в похмурому і дратівливому настрої і ні з ким не хочете розмовляти?
9. Чи серйозна ви людина?
10. Чи можете ви сильно надихнутися?
11. Чи заповзятливі ви?
12. Чи швидко ви забуваєте, якщо вас хто-небудь образить?
13. Чи м'якосердна ви людина?
14. Чи намагаєтеся ви перевірити після того, як опустили лист у поштову скриньку, чи не залишився він висіти в прорізі?
15. Чи завжди ви намагаєтеся бути сумлінним у роботі?
16. Чи відчували ви в дитинстві страх перед грозою або собаками?
17. Чи вважаєте ви інших людей недостатньо вимогливими один до одного?
18. Чи сильно залежить ваш настрій від життєвих подій і переживань?
19. Чи завжди ви прямодушні зі своїми знайомими?
20. Чи часто ваш настрій буває пригніченим?
21. Чи був у вас раніше істеричний напад або виснаження нервової системи?
22. Чи схильні ви до станів сильного внутрішнього неспокою або пристрасного прагнення?
23. Чи важко вам тривалий час просидіти на стільці?
24. Чи боретеся ви за свої інтереси, якщо хтось чинить із вами несправедливо?

25. Чи змогли б ви вбити людину?
26. Чи сильно вам заважає косо висить гардина або нерівно настелена скатертина, настільки, що вам хочеться негайно усунути ці недоліки?
27. Чи відчували ви в дитинстві страх, коли залишалися самі у квартирі?
28. Чи часто у вас без причини змінюється настрій?
29. Чи завжди ви старанно ставитеся до своєї діяльності?
30. Чи швидко ви можете розгніватися?
31. Чи можете ви бути відчайдушно веселим?
32. Чи можете ви іноді цілком перейнятися почуттям радості?
33. Чи підходите ви для проведення розважальних заходів?
34. Чи висловлюєте ви зазвичай людям свою відверту думку з того чи іншого питання?
35. Чи впливає на вас вид крові?
36. Чи охоче ви займаєтеся діяльністю, пов'язаною з великою відповідальністю?
37. Чи схильні ви заступитися за людину, з якою вчинили несправедливо?
38. Чи важко вам входити в темний підвал?
39. Чи виконуєте ви копітку чорну роботу так само повільно і ретельно, як і улюблену вами справу?
40. Чи є ви товариською людиною?
41. Чи охоче ви декламували в школі вірші?
42. Чи тікали ви дитиною з дому?
43. Чи важко ви сприймаєте життя?
44. Чи бували у вас конфлікти і неприємності, які так вимотували вам нерви, що ви не виходили на роботу?
45. Чи можна сказати, що ви за невдач не втрачаєте почуття гумору?
46. Чи зробите ви першим крок до примирення, якщо вас хтось образить?
47. Чи любите ви тварин?
48. Чи підете ви з роботи або з дому, якщо у вас там щось не в порядку?
49. Чи мучать вас невизначені думки, що з вами або з вашими родичами трапиться якась нещастя?
50. Чи вважаєте ви, що настрої залежить від погоди?
51. Чи важко вам виступити на сцені перед великою кількістю глядачів?
52. Чи можете ви вийти з себе і дати волю рукам, якщо вас хтось навмисне грубо розсердить?
53. Чи багато ви спілкуєтеся?
54. Якщо ви будете чимось розчаровані, чи прийдете у відчай?
55. Чи подобається вам робота організаторського характеру?

56. Чи наполегливо ви прагнете до своєї мети, навіть якщо на шляху зустрічається багато перешкод?
57. Чи може вас так захопити кінофільм, що сльози виступлять на очах?
58. Чи важко вам буде заснути, якщо ви цілий день розмірковували над своїм майбутнім або якою-небудь проблемою?
59. Чи доводилося вам у шкільні роки користуватися підказками або списувати в товаришів домашнє завдання?
60. Чи важко вам піти вночі на кладовище?
61. Чи стежите ви з великою увагою, щоб кожна річ у домі лежала на своєму місці?
62. Чи доводилося вам лягти спати в гарному настрої, а прокинутися в пригніченому і кілька годин залишатися в ньому?
63. Чи можете ви з легкістю пристосуватися до нової ситуації?
64. Чи є у вас схильність до головного болю?
65. Чи часто ви смієтесь?
66. Чи можете ви бути привітним із людьми, не відкриваючи свого справжнього ставлення до них?
67. Чи можна вас назвати жвавою і жвавою людиною?
68. Чи сильно ви страждаєте через несправедливість?
69. Чи можна вас назвати пристрасним любителем природи?
70. Чи є у вас звичка перевіряти перед сном або перед тим, як піти, чи вимкнений газ і світло, чи зачинені двері?
71. Чи полохливі ви?
72. Чи буває, що ви відчуваєтеся на сьомому небі, хоча об'єктивних причин для цього немає?
73. Чи охоче ви брали участь в юності в гуртках художньої самодіяльності, у театральному гуртку?
74. Чи тягне вас іноді дивитися вдалину?
75. Чи дивитеся ви на майбутнє песимістично?
76. Чи може ваш настрій змінитися від найвищої радості до глибокої туги за короткий період часу?
77. Чи легко піднімається ваш настрій у дружній компанії?
78. Чи переносите ви злість тривалий час?
79. Чи сильно ви переживаєте, якщо горе сталося в іншій людини?
80. Чи була у вас у школі звичка переписувати аркуш у зошиті, якщо ви поставили на нього пляму?
81. Чи можна сказати, що ви більше недовірливі й обережні, ніж довірливі?

82. Чи часто ви бачите страшні сни?
83. Чи виникала у вас думка проти волі кинутися з вікна, під поїзд, що наближається?
84. Чи стаєте ви радісним у веселому оточенні?
85. Чи легко ви можете відволіктися від обтяжливих питань і не думати про них?
86. Чи можете ви з легкістю пристосуватися до нової ситуації?
87. Чи є у вас схильність до головного болю?
88. Чи часто ви смієтеся?
89. Чи можете ви бути привітним із людьми, не відкриваючи свого справжнього ставлення до них?
90. Чи можна вас назвати жвавою і жвавою людиною?
91. Чи сильно ви страждаєте через несправедливість?
92. Чи можна вас назвати пристрасним любителем природи?
93. Чи важко вам стримати себе, якщо ви розлютитесь?
94. Чи віддасте перевагу ви мовчати (так), чи ви балакучі (ні)?
95. Чи могли б ви, якби довелося б брати участь у театральній виставі, з повним проникненням і перевтіленням увійти в роль і забути про себе?

Бланк відповідей по опитувальнику К. Леонгарда, Г. Шмишека

№	Так	Ні	№	Так	Ні	№	Так	Ні	№	Так	Ні	№	Так	Ні	№	Так	Ні	№	Так	Ні	№	Так	Ні	Сума	Бал	
1			12			23			34			45			56			67			78					
2			13			24			35			46			57			68			79					
3			14			25			36			47			58			69			80					
4			15			26			37			48			59			70			81					
5			16			27			38			49			60			71			82					
6			17			28			39			50			61			72			83					
7			18			29			40			51			62			73			84					
8			19			30			41			52			63			74			85					
9			20			31			42			53			64			75			86					
10			21			32			43			54			65			76			87					
11			22			33			44			55			66			77			88					

№	Так	Ні	№	Так	Ні	№	Так	Ні	№	Так	Ні	№	Так	Ні	№	Так	Ні	№	Так	Ні	№	Так	Ні	№	Так	Ні	Сума	
---	-----	----	---	-----	----	---	-----	----	---	-----	----	---	-----	----	---	-----	----	---	-----	----	---	-----	----	---	-----	----	------	--

Ключ до тесту опитувальника К. Леонгарда, Г. Шмишека.

За кожною шкалою підраховуються плюси (позитивні відповіді на зазначені запитання) та мінуси (негативні відповіді на відповідні шкалі запитання). Потім отримані бали (плюси і мінуси) за шкалою підсумовуються і результат множиться на коефіцієнт - при кожному типі акцентуації свій. У результаті обробки результатів тестування вийде 10 показників, що відповідають вираженості тієї чи іншої акцентуації особистості за К. Леонгардом.

Акцентуації характеру

1. Демонстративність, істероїдність $\times 2$ (отримане значення шкали помножити на 2)

Скласти (+) : 7, 19, 22, 29, 41, 44, 63, 66, 73, 85, 88

-: Ні

Акцентуації темпераменту

5. Гіпертимність $\times 3$

+: 1, 11, 23, 33, 45, 55, 67, 77

-: Ні

6. Дистимічність $\times 3$

+: 9, 21, 43, 75, 87

-: 31, 53, 65

7. Тривожність, боязкість $\times 3$

+: 16, 27, 38, 49, 60, 71, 82

-: 5

8. Циклотимічність $\times 3$

+: 6, 18, 28, 40, 50, 62, 72, 84

-: Ні

9. Афективність, екзальтованість $\times 6$

+: 10, 32, 54, 76

-: Ні

10. емотивність, лабільність $\times 3$

+: 3, 13, 35, 47, 57, 69, 79

-: 25

Інтерпретація до тесту опитувальника К. Леонгарда, Г. Шмишека

Максимальний показник за кожним типом акцентуації (за кожною шкалою опитувальника) дорівнює 24 бали. Отримані дані можуть бути представлені у вигляді «профілю акцентуацій особистості»:

За деякими джерелами, ознакою акцентуації вважається величина, що перевищує 12 балів. Інші ж підстави практичного застосування опитувальника вказують, що сума балів у діапазоні від 15 до 18 свідчить лише про тенденцію до того чи іншого типу акцентуації. І лише в разі перевищення 19 балів особистість є акцентуованою.

Таким чином, висновок про ступінь вираженості акцентуації робиться на підставі таких показників за шкалами: 0-12 - властивість не виражена, 13-18 - середній ступінь вираженості властивості (тенденція до того чи іншого типу акцентуації особистості), 19-24 - ознака акцентуації.

Опис типів акцентуацій особистості за К. Леонгардом

1. Демонстративний тип. Характеризується підвищеною здатністю до витіснення, демонстративністю поведінки, жвавістю, рухливістю, легкістю у встановленні контактів. Схильний до фантазерства, брехливості та удавання, спрямованих на прикрашання своєї персони, авантюризму, артистизму, до позерства. Ним рухає прагнення до лідерства, потреба у визнанні, жага постійної уваги до своєї персони, жага влади, похвали; перспектива бути непоміченим обтяжує його. Він демонструє високу пристосованість до людей, емоційну лабільність (легку зміну настроїв) за відсутності справді глибоких почуттів, схильність до інтриг (за зовнішньої м'якості манери спілкування). Відзначається безмежний егоцентризм, жага захоплення, співчуття, шанування, здивування. Зазвичай похвала інших у його присутності викликає в нього особливо неприємні відчуття, він цього не виносить. Прагнення до компанії зазвичай пов'язане з потребою відчувати себе лідером, посісти виняткове становище. Самооцінка дуже далека від об'єктивності. Може дратувати своєю самовпевненістю і високими домаганнями, сам систематично провокує конфлікти, але при цьому активно захищається. Володіючи патологічною здатністю до витіснення, він може повністю забути те, про що він не бажає знати. Це розковує її у брехні. Зазвичай бреше з безневинним обличчям, оскільки те, про що вона говорить, на даний момент, для неї є правдою; мабуть, внутрішньо вона не усвідомлює свою брехню, або ж усвідомлює дуже неглибоко, без помітних докорів сумління. Здатний захопити інших неординарністю мислення і вчинків.

2. Застрагаючий тип. Його характеризує помірна товариськість, занудливість, схильність до моралей, неговіркість. Часто страждає від уявної несправедливості щодо нього. У зв'язку з цим виявляє настороженість і недовірливість щодо людей, чутливий до образ і прикрощів, вразливий, підозрілий, вирізняється мстивістю, довго переживає те, що сталося, не здатний «легко відходити» від образ. Для нього характерна зарозумілість, часто виступає ініціатором конфліктів. Самовпевненість, жорсткість установок і поглядів, сильно розвинене честолюбство часто призводять до наполегливого утвердження своїх інтересів, які він відстоює з особливою енергійністю. Прагне домогтися високих показників у будь-якій справі, за яку береться, і виявляє велику завзятість у досягненні своїх цілей. Основною рисою є схильність до афектів (правдолюбство, образливість, ревності, підозрілість), інертність у прояві афектів, у мисленні, у моториці.

3. Педантичний тип. Характеризується ригідністю, інертністю психічних процесів, важкістю на підйом, довгим переживанням травмуючих подій. У конфлікти вступає рідко, виступаючи радше пасивною, ніж активною стороною. Водночас дуже сильно реагує на будь-який прояв порушення порядку. На службі поводить як бюрократ, пред'являючи оточуючим багато формальних вимог. Пунктуальний, акуратний, особливу увагу приділяє чистоті й порядку, скрупульозний, сумлінний, схильний жорстко слідувати плану, у виконанні дій неквапливий, посидючий, орієнтований на високу якість роботи й особливу акуратність, схильний до частих самоперевірок, сумнівів у правильності виконаної роботи, бурчання, формалізму. Охоче поступається лідерством іншим людям.

4. Збудливий тип. Недостатня керованість, ослаблення контролю над потягами і спонуканнями поєднуються у людей такого типу з владою фізіологічних потягів. Йому характерна підвищена імпульсивність, інстинктивність, брутальність, занудність, похмурість, гнівливість, схильність до хамства та лайки, до непорозумінь і конфліктів, у яких він сам і є активною стороною, що провокує. Дратівливий, запальний, часто змінює місце роботи, нежиттєздатний у колективі. Відзначається низька контактність у спілкуванні, сповільненість вербальних і невербальних реакцій, великоваговість учинків. Для нього жодна праця не стає привабливою, працює лише в міру необхідності, виявляє таке ж небажання вчитися. Байдужий до майбутнього, цілком живе сьогоденням, бажаючи витягти з нього масу розваг. Підвищена імпульсивність або реакція збудження, що виникає, гасяться насилу і можуть бути небезпечні для оточуючих. Він може бути владним, вибираючи для спілкування найслабших.

5. Гіпертимічний тип. Людей цього типу вирізняє велика рухливість, товариськість, балакучість, вираженість жестів, міміки, пантоміміки, надмірна самостійність, схильність до бешкетування, брак почуття дистанції у стосунках з іншими. Часто спонтанно відхиляються від початкової теми в розмові. Скрізь вносять багато шуму, люблять компанії однолітків, прагнуть ними командувати. Вони майже завжди мають дуже гарний настрій, гарне самопочуття, високий життєвий тонус, нерідко квітучий вигляд, гарний апетит, здоровий сон, схильність до обжерливості та інших радощів життя. Це люди з підвищеною самооцінкою, веселі, легковажні, поверхневі й водночас діловиті, винахідливі, блискучі співрозмовники; люди, які вміють розважати інших, енергійні, діяльні, ініціативні. Велике прагнення до самостійності може слугувати джерелом конфліктів. Їм характерні спалахи гніву, роздратування, особливо коли вони зустрічають сильну протидію, зазнають невдачі. Схильні до аморальних вчинків, підвищеної дратівливості, прожектерства. Відчувають недостатньо серйозне ставлення до своїх обов'язків. Вони важко переносять умови жорсткої дисципліни, монотонну діяльність, вимушену самотність.

6. Дистимічний тип. Люди цього типу вирізняються серйозністю, навіть пригніченістю настрою, повільністю, слабкістю волевих зусиль. Для них характерні песимістичне ставлення до майбутнього, занижена самооцінка, а також низька контактність, небагатослівність у бесіді, навіть

мовчазність. Такі люди є домосідами, індивідуалістами; суспільства, галасливої компанії зазвичай уникають, ведуть замкнутий спосіб життя. Часто похмурі, загальмовані, схильні фіксуватися на тіньових сторонах життя. Вони сумлінні, цінують тих, хто з ними дружить і готові їм підкоритися, мають загострене почуття справедливості, а також сповільненість мислення.

7. Тривожний тип. Людям цього типу властиві низька контактність, мінорний настрій, боязкість, лякливість, невпевненість у собі. Діти тривожного типу часто бояться темряви, тварин, бояться залишатися самі. Вони цураються галасливих і жвавих однолітків, не люблять надмірно галасливих ігор, відчують почуття боязкості та сором'язливості, важко переживають контрольні, іспити, перевірки. Часто соромляться відповідати перед класом. Охоче підкоряються опіці старших, нотації дорослих можуть викликати в них докори сумління, почуття провини, сльози, відчай. У них рано формується почуття обов'язку, відповідальності, високі моральні та етичні вимоги. Почуття власної неповноцінності намагаються замаскувати в самоствердженні через ті види діяльності, де вони можуть більшою мірою розкрити свої здібності. Властиві їм з дитинства образливість, чутливість, сором'язливість заважають зблизитися з тими, з ким хочеться, особливо слабкою ланкою є реакція на ставлення до них оточуючих. Нестерпність глузувань, підозри супроводжуються невмінням постояти за себе, відстояти правду за несправедливих звинувачень. Рідко вступають у конфлікти з оточуючими, відіграючи в них здебільшого пасивну роль, у конфліктних ситуаціях вони шукають підтримки й опори. Вони мають дружелюбність, самокритичність, старанність. Унаслідок своєї беззахисності нерідко слугують «цапами-відбувайлами», мішенями для жартів.

8. Циклотимний тип. Характеризується зміною гіпертимних і дистимних станів. Їм властиві часті періодичні зміни настрою, а також залежність від зовнішніх подій. Радісні події викликають у них картини гіпертимії: спрага до діяльності, підвищена балакучість, стрибок ідей; сумні - пригніченість, сповільненість реакцій і мислення, так само часто змінюється їхня манера спілкування з оточуючими людьми. У підлітковому віці можна виявити два варіанти циклотимічної акцентуації: типові й лабільні циклоїди. Типові циклоїди в дитинстві зазвичай справляють враження гіпертимних, але потім проявляється млявість, занепад сил, те, що раніше давалося легко, тепер вимагає непомірних зусиль. Раніше галасливі й жваві, вони стають млявими домосідами, спостерігається падіння апетиту, безсоння, або, навпаки, сонливість. На зауваження реагують роздратуванням, навіть грубістю та гнівом, у глибині душі, однак, впадаючи при цьому в зневіру, глибоку депресію, не виключені суїцидальні спроби. Вчаться нерівно, упущення, що трапилися, надолужують насилу, породжують у собі відразу до занять. У лабільних циклоїдів фази зміни настрою зазвичай коротші, ніж у типових циклоїдів. «Погані» дні відзначаються більш насиченими поганим настроєм, ніж млявістю. У період підйому виражені бажання мати друзів, бути в компанії. Настрій впливає на самооцінку.

9. Екзальтований тип. Яскрава риса цього типу - здатність захоплюватися, захоплюватися, а також - усміхненість, відчуття щастя, радості, насолоди. Ці почуття в них можуть часто виникати з причини, яка в інших не викликає великого піднесення, вони легко приходять у захват від радісних подій і в цілковитий відчай - від сумних. Їм властива висока контактність, балакучість, влюбливість. Такі люди часто сперечаються, але не доводять справи до відкритих конфліктів. У конфліктних ситуаціях вони бувають як активною, так і пасивною стороною. Вони прив'язані до друзів і близьких, альтруїстичні, мають почуття співчуття, гарний смак, виявляють яскравість і щирість почуттів. Можуть бути панікерами, схильні до швидкоплинних настроїв, рвучкі, легко переходять від стану захоплення до стану печалі, мають лабільність психіки.

10. Емотивний тип. Цей тип споріднений з екзальтованим, але прояви його не настільки бурхливі. Для них характерні емоційність, чутливість, тривожність, балакучість, боязкість, глибокі реакції в царині тонких почуттів. Найсильніше виражена риса - гуманність, співпереживання іншим людям або тваринам, чуйність, м'якосердечність, співчуття чужим успіхам. Вони вразливі, сльозливі, будь-які життєві події сприймають серйозніше, ніж інші люди. Підлітки гостро реагують на сцени з фільмів, де будь-кому загрожує небезпека, такі сцени можуть викликати в них сильне потрясіння, яке довго не забудеться і може порушити сон. Рідко вступають у конфлікти, образи носять у собі, не «вихлюпуються» назовні. Їм властиве загострене почуття обов'язку, старанність. Дбайливо ставляться до природи, люблять вирощувати рослини, доглядати за тваринами.

Додаток № 8

**Методика «Типологія особистості та привабливе професійне середовище» за Д.
Голландом**

Вік досліджуваного: з 14 років.

Інструкція. Необхідно з кожної пари 84 професій вибрати тільки одну, яка вас найбільше приваблює: "а" чи "б". Вибір необхідно зробити з кожної пари. На вибір рішення витрачайте не більше 15 секунд. На виконання завдання вам відводиться 10-20 хв.

1	Інженер технік	А	Інженер контролер	Б
2	В'язальник	А	Санітарний лікар	Б
3	Кухар	А	Наборщик	Б
4	Фотограф	А	Зав. Магазином	Б
5	Кресляр	А	Дизайнер	Б
6	Філософ	А	Психіатр	Б
7	Вчений хімік	А	Бухгалтер	Б
8	Редактор наукового журналу	А	Адвокат	Б
9	Лінгвіст	А	Перекладач художньої літератури	Б
10	Педіатр	А	Статистик	Б
11	Організатор виховної роботи	А	Голова профспілки	Б
12	Спортивний лікар	А	Фейлетоніст	Б
13	Нотаріус	А	Постачальник	Б
14	Перфоратор	А	Карикатурист	Б
15	Політичний діяч	А	Письменник	Б
16	Садівник	А	Метеоролог	Б
17	Водій тролейбуса	А	Медсестра	Б
18	Інженер-електрик	А	Секретар друкарка	Б
19	Маляр	А	Художник по металу	Б
20	Біолог	А	Головний лікар	Б
21	Телеоператор	А	Режисер	Б
22	Гідролог	А	Ревізор	Б
23	Зоолог	А	Зоотехнік	Б
24	Математик	А	Архітектор	Б
25	Працівник ИДН	А	Рахівник	Б
26	Учитель	А	Командир дружинників	Б

27	Вихователь	А	Художник по кераміці	Б
28	Економіст	А	Завідувач відділом	Б
29	Коректор	А	Критик	Б
30	Завгосп	А	Директор	Б
31	Радіоінженер	А	Спеціаліст з ядерної фізики	Б
32	Налагоджувальник	А	Механік	Б
33	Агроном	А	Голова колгоспу	Б
34	Закрійник-модельєр	А	Декоратор	Б
35	Археолог	А	Експерт	Б
36	Працівник музею	А	Консультант	Б
37	Вчений	А	Актор	Б
38	Логопед	А	Стенографіст	Б
39	Лікар	А	Дипломат	Б
40	Головний бухгалтер	А	Директор	Б
41	Поет	А	Психолог	Б
42	Архіваріус	А	Скульптор	Б

Ключ до тесту Д. Голланда

Реалістичний тип	Інтелектуальний тип	Соціальний тип	Конвенціональний тип	Заповзятливий тип	Артистичний тип
1a	1б	2б	3б	4б	5б
2a	6a	6б	7б	8б	9б
3a	7a	10a	10б	11б	12б
4a	8a	11a	13a	13б	14б
5a	9a	12a	14a	15a	15б
16a	16б	17б	18б	23б	19б
17a	20a	20б	22б	26б	21б
18a	22a	25a	25б	28б	24б
19a	23a	26a	28a	30a	27б
21a	24a	27a	29a	33б	29б
31a	31б	36б	32б	35б	30б
32a	35б	38a	38б	37б	37a
33a	36a	39a	40a	39б	41a
34a	37a	41б	42a	40б	42б

Інтерпретація результатів

За кожним типом можна набрати максимально 14 балів.

Реалістичний тип - "чоловічий", несоціальний, емоційно стабільний, зорієнтований на сьогодення. Його представники займаються конкретними об'єктами та їхнім практичним застосуванням: речами, інструментами, тваринами, машинами. Надають перевагу заняттям, що вимагають уміння і конкретності. Працівники цього типу охоче обирають професії механіка, електрика, агронома, садівника, шофера тощо. Цьому типові найменш властиві математичні здібності, а психомоторні навички перевищують гуманітарні здібності.

Інтелектуальний тип - орієнтується на розумову працю. Він некоммунікбельний, аналітичний, раціональний, незалежний, оригінальний. Йому найбільш притаманні теоретичні і до певної міри практичні здібності. Він більше міркує над проблемою, ніж її розв'язує. Йому подобається вирішувати завдання, які вимагають абстрактного мислення. Інтелектуал надає перевагу науковим професіям, наприклад: ботанік, астроном та ін. Має високорозвинені як гуманітарні, так і математичні здібності.

Соціальний тип - ставить мету і завдання, які дозволяють йому встановлювати тісний контакт з оточуючими соціальними середовищами. Має комунікативні вміння і потребує соціальних контактів. Рисами його характеру є комунікбельність (здатність до спілкування), бажання повчати і виховувати, гуманність, жіночність. Серед занять, яким надає перевагу, - навчання і лікування. В основному - це лікарі, вчителі, психологи. Намагається триматися осторонь від інтелектуальних проблем. Він активний, залежний, йому притаманна пристосовуваність. Проблеми він вирішує, спираючись в основному на емоції, почуття і вміння спілкуватися. Має хороші гуманітарні, але відносно слабкі математичні здібності.

Конвенціональний тип - надає перевагу структурованій діяльності, його підхід до проблеми має стереотипний, практичний і конкретний характер. Спонтанність і оригінальність йому не притаманні. Деякою мірою для нього характерні ригідність, консерватизм і залежність. Надає перевагу професіям, які пов'язані з канцелярією та розрахунками: машинопис, бухгалтерія, економіка. Він уміє добре спілкуватись і має хороші моторні навички. Це слабкий організатор і керівник. Його рішення залежить від оточення.

Діловий тип - вибирає мету і завдання, які дозволяють йому проявити енергію, оптимізм, ентузіазм, імпульсивність, потяг до пригод. Надає перевагу "чоловічим", керівним ролям, в яких він може задовольнити свої потреби у домінантності й визнанні. Це - керівник, директор, репортер, дипломат, журналіст. Йому не до душі заняття, пов'язані з ручною працею, а також ті, які вимагають великої концентрації уваги та інтелектуальних зусиль. Надає перевагу вербальним завданням, які пов'язані з керівним статусом і владою. Агресивний, діловий. Його загальні та інтелектуальні здібності посередні, до певної міри вищими є вербальні здібності.

Артистичний тип - ухиляється від чітко структурованих проблем та видів діяльності, які пов'язані з великою фізичною силою. У спілкуванні з оточуючими спирається на свої безпосередні

відчуття, емоції, інтуїцію та увагу. Йому притаманна гнучкість, незалежність рішень. Це асоціальний, оригінальний тип з рисами жіночності. Артистичний тип надає перевагу заняттям творчого характеру: музиці, літературі, живопису, фотографії тощо. У представників артистичного типу гуманітарні здібності переважають над математичними. Для них характерні виняткові здібності сприйняття та моторики. Вони не зв'язують себе численними стосунками, характерними для більшості людей, яких вони переважно ухиляються. Уже в молодості для них характерний високий життєвий ідеал, який відзначається акцентуванням особистого "я".

Додаток № 9

Зведена таблиця даних по проведеним методикам

№ респондента	Тест «Самоощінка психічних станів» (Г. Айзенк)	Методика «Посудини Лачинса»	Методика Еббінгауза «Словесний лабіринт»	Методика визначення EQ коефіцієнта емпатійності (авт. С. Барон-Коуен, С. Уілрайт)	Визначення показників та форм агресії за методикою А. Басса та А. Дарки (адаптація О. Осницького) - ІВ	Методика дослідження соціально-психологічної адаптації К. Роджерса – Р. Даймонда	Тест-опитувальник К. Леонгарда, Г. Шмишека. Методика Акцентуації характеру та темпераменту – відношення до застрягаючого типу	Методика «Типологія особистості та привабливе професійне середовище» за Д. Голландом – відношення до конвенційного типу
1	1	+/-	+	62	21	0,82	8	8
2	3	+	+	64	14	0,64	2	5
3	3	+	+/-	42	52	0,56	5	7
4	3	+/-	+	58	29	0,67	4	6
5	4	-	+/-	44	19	0,46	9	9
6	5	+	+	61	61	0,61	6	4
7	5	+/-	+/-	48	16	0,78	6	8
8	6	+	+	42	53	0,63	3	3
9	7	-	-	38	53	0,77	14	12
10	8	+/-	+	50	60	0,55	8	8
11	8	-	+	52	22	0,84	9	9
12	8	-	+/-	48	62	0,48	13	8
13	9	+	+/-	42	17	0,52	10	6
14	9	-	+/-	46	60	0,43	12	8
15	9	+/-	+	52	41	0,74	7	5
16	10	-	-	49	54	0,28	17	9
17	10	-	+/-	55	52	0,72	19	8
18	10	+	+	51	28	0,33	12	4
19	10	+	+/-	57	53	0,52	14	6
20	10	-	-	43	30	0,8	19	9
21	10	-	+/-	50	69	0,61	17	8
22	11	+/-	+	48	55	0,34	14	3
23	11	-	-	44	34	0,64	22	11
24	11	+	+/-	43	28	0,29	19	8
25	11	+/-	+/-	46	44	0,6	14	6
26	11	-	-	53	58	0,44	16	11
27	12	-	-	51	66	0,26	14	11
28	13	+/-	-	47	67	0,38	15	6
29	13	-	-	59	72	0,22	16	12
30	14	-	-	52	61	0,17	18	14
31	14	-	+/-	54	42	0,37	16	7
32	15	+/-	-	56	61	0,3	15	9
33	15	+/-	+/-	38	64	0,29	13	5
34	15	-	-	49	55	0,18	15	13
35	15	+/-	-	46	59	0,81	18	9
36	16	-	-	43	82	0,23	17	13

37	16	+/-	+/-	27	24	0,44	15	10
38	16	+/-	-	55	64	0,3	18	8
39	16	-	-	52	43	0,22	20	14
40	17	-	-	34	32	0,4	20	11
41	17	-	-	52	73	0,26	21	14
42	18	-	+/-	31	77	0,43	17	8
43	18	+/-	-	23	68	0,31	18	9
44	18	-	+/-	32	67	0,38	22	14
45	18	-	-	44	54	0,2	21	14
46	18	-	+/-	51	81	0,4	20	8
47	20	-	-	29	51	0,19	19	14
48	20	-	-	24	78	0,29	17	13
49	20	-	-	27	59	0,22	15	14
50	20	-	-	25	72	0,17	22	14

Кореляційний аналіз за результатами методики Тест «Самооцінка психічних станів» (Г. Айзенк) та Методики визначення EQ коефіцієнта емпатійності (авт. С. Барон-Коуен, С. Уілрайт)

№	X	Y	Ранг X	Ранг Y
1	1	62	1	49
2	3	64	3	50
3	3	42	3	13
4	3	58	3	46
5	4	44	5	19
6	5	61	6,5	48
7	5	48	6,5	26
8	6	42	8	13
9	7	38	9	10,5
10	8	50	11	30,5
11	8	52	11	37
12	8	48	11	26
13	9	42	14	13
14	9	46	14	22
15	9	52	14	37
16	10	49	18,5	28,5
17	10	55	18,5	42,5
18	10	51	18,5	33
19	10	57	18,5	45
20	10	43	18,5	16
21	10	50	18,5	30,5
22	11	48	24	26
23	11	44	24	19
24	11	43	24	16
25	11	46	24	22
26	11	53	24	40
27	12	51	27	33
28	13	47	28,5	24
29	13	59	28,5	47
30	14	52	30,5	37
31	14	54	30,5	41
32	15	56	33,5	44
33	15	38	33,5	10,5
34	15	49	33,5	28,5
35	15	46	33,5	22
36	16	43	37,5	16
37	16	27	37,5	4,5

38	16	55	37,5	42,5
39	16	52	37,5	37
40	17	34	40,5	9
41	17	52	40,5	37
42	18	31	44	7
43	18	23	44	1
44	18	32	44	8
45	18	44	44	19
46	18	51	44	33
47	20	29	48,5	6
48	20	24	48,5	2
49	20	27	48,5	4,5
50	20	25	48,5	3

Результати за програмою Microsoft Excel

Показник	Результат	Формула
Коефіцієнт кореляції за Пірсоном	-0,578448156	=КОРРЕЛ(ТаблицяХ; ТаблицяY)
Коефіцієнт кореляції за Спірменом	-0,43664 -0,442527185	=1-6* $\sum di^2/50/(50*50-1)$ =КОРРЕЛ(РангХ;РангY)
Об'єм вибірки, n	50	Кількість респондентів
z-перетворення за Фішером	-0,475369053	= ФІШЕР(КОРРЕЛза Спірменом)
Se-стандартна помилка	0,145864991	=1/КОРЕНЬ(n-3)
C-95%- Квантиль довірливого інтервалу	1,959963985	=НОРМ.СТ.ОБР((1+0,95)/2)
Нижня границя zL	-0,761259183	=z-Se*Квантиль
Верхня границя zU	-0,189478923	=z+Se*Квантиль
Зворотне перетворення 95% нижня границя rL	-0,641818047	=ФІШЕРОБР(zL)
Зворотне перетворення 95% верхня границя rU	-0,187243447	=ФІШЕРОБР(zU)

Кореляційний аналіз за результатами методики Тест «Самооцінка психічних станів» (Г. Айзенк) та Індексу ворожості за методикою А. Басса та А. Дарки (адаптація О. Осницького)

№	X	Y	Ранг X	Ранг Y
1	1	21	1	5
2	3	14	3	1
3	3	52	3	19,5
4	3	29	3	10
5	4	19	5	4
6	5	61	6,5	34
7	5	16	6,5	2
8	6	53	8	22
9	7	53	9	22
10	8	60	11	31,5
11	8	22	11	6
12	8	62	11	36
13	9	17	14	3
14	9	60	14	31,5
15	9	41	14	14
16	10	54	18,5	24,5
17	10	52	18,5	19,5
18	10	28	18,5	8,5
19	10	53	18,5	22
20	10	30	18,5	11
21	10	69	18,5	43
22	11	55	24	26,5
23	11	34	24	13
24	11	28	24	8,5
25	11	44	24	17
26	11	58	24	28
27	12	66	27	39
28	13	67	28,5	40,5
29	13	72	28,5	44,5
30	14	61	30,5	34
31	14	42	30,5	15
32	15	61	33,5	34
33	15	64	33,5	37,5
34	15	55	33,5	26,5
35	15	59	33,5	29,5
36	16	82	37,5	50
37	16	24	37,5	7

38	16	64	37,5	37,5
39	16	43	37,5	16
40	17	32	40,5	12
41	17	73	40,5	46
42	18	77	44	47
43	18	68	44	42
44	18	67	44	40,5
45	18	54	44	24,5
46	18	81	44	49
47	20	51	48,5	18
48	20	78	48,5	48
49	20	59	48,5	29,5
50	20	72	48,5	44,5

Результати за програмою Microsoft Excel

Показник	Результат	Формула
Коефіцієнт кореляції за Пірсоном	0,566381858	=КОРРЕЛ(ТаблицяХ; ТаблицяY)
Коефіцієнт кореляції за Спірменом	0,55695078 0,555479677	=1-6* $\sum di^2/50/(50*50-1)$ =КОРРЕЛ(РангХ;РангY)
Об'єм вибірки, n	50	Кількість респондентів
z-перетворення за Фішером	0,555479677	=ФИШЕР(КОРРЕЛза Спірменом)
Se-стандартна помилка	0,145864991	=1/КОРЕНЬ(n-3)
C-95%- Квантиль довірливого інтервалу	1,959963985	=НОРМ.СТ.ОБР((1+0,95)/2)
Нижня границя zL	0,340381609	=z-Se*Квантиль
Верхня границя zU	0,912161868	=z+Se*Квантиль
Зворотне перетворення 95% нижня границя rL	0,327818037	=ФИШЕРОБР(zL)
Зворотне перетворення 95% верхня границя rU	0,722168266	=ФИШЕРОБР(zU)